

N O R S K R I F T

Redaksjon:

Gudleiv Bø
Trygve Skomedal
Åsfrid Svensen
Kjell Ivar Vannebo

Manuskripter kan leveres direkte til disse eller sendes til:

NORSKRIFT
Institutt for nordisk språk og litteratur
Postboks 1013, Blindern
Oslo 3

Manuskriptene bør være skrevet på maskin i A4-format, med linjeavstand 1 1/2, marg ca. 4 cm. og med reine typer på et godt fargeband.

NORSKRIFT er et arbeidsskrift og er følgelig beregnet på artikler av foreløpig karakter. Ved eventuelle henvisninger til disse bør det derfor på en eller annen måte markeres at det dreier seg om utkast. Artiklene kan heller ikke mangfoldiggjøres uten tillatelse fra forfatterne.

Brynjulv Bleken

ET ENGELSK SETNINGSSKJEMA

Innhold

1. Innledning	2
2. Utsagnssetninger uten inversjon	5
2.1. Med komplekst verbal og bare valensbundne ledd	5
2.2. Med valensfrie ledd	8
2.3. Med finitt hovedverb	9
3. Spørresetninger og utsagnssetninger med inversjon	13
4. Imperativsetninger	16
5. Setnings skjemaet	18
6. Ekstraposisjon	22
7. Et setnings skjema med flere adverbialplasser	27
8. Om nøytralisering av plassforskjeller	33
9. Noen spesielle there-setninger	37
10. Noen spesielle inversjonstyper	41
11. Noen bemerkninger til UEG	45
12. Sammenfatning	50

1. Innledning

På et instituttseminar ved Nordisk institutt, Universitetet i Oslo, i vårsemestret 1988, hvor Stig Johansson og Per Lysvåg redegjorde for sin nye lærebok "Understanding English Grammar", ble Diderichsens setningsskjema berørt under diskusjonen, og det ble hevdet at forholdene i engelsk er slik at det ikke lar seg gjøre å oppstille et brukbart tilsvarende skjema for engelsk. Dette var en utfordring som jeg mottar her ved å forsøke å utarbeide et slikt skjema.

Fremstillingen er anlagt slik at den skulle kunne følges med utbytte også av lesere som ikke er vant til å arbeide med norsk grammatikks setningsskjema. Således har jeg med tanke på dem gitt mange eksempler på hvordan setninger kan analyseres ved hjelp av et setningsskjema, også for å demonstrere at det gir god oversikt over deres bygning å se dem oppstilt under hverandre på den måten. Det er da ikke til å unngå at artikkelen inneholder meget som andre vil finne nokså selvsagt.

Jeg bygger især på to engelske grammatikker og har tatt de fleste av mine eksempler fra dem; forkortelser for dem anføres her fulgt av en tredje som også vil bli brukt:

C Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik: A Comprehensive Grammar of the English Language. 1985.

UEG Stig Johansson, Per Lysvåg: Understanding English Grammar I-II. 1986-1987. (Når intet annet er sagt, henvises det til bd. II.)

EDG Paul Diderichsen: Elementær Dansk Grammatik. (1. utg. 1946) 3. utg. 1962.

Tidligere forsøk på å utarbeide et diderichsens setningsskjema for engelsk finner man i

Paul Diderichsen: Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes. Ms. 1943, trykt i Paul Diderichsen: Helhed og Struktur. 1966.

K. A. Koefoed: Structure and Usage as Applied to Word-Order. Årbok for Universitetet i Bergen. 1967.

Jeg er Stig Johansson og Per Lysvåg takknemlig for at de har lest gjennom manuskriptet og diskutert enkelte punkter i det med meg.

Det som man i skandinavisk grammatikk arbeider med under betegnelsen "setningsskjemaet", er en avbildning av setningsbygningen i grove trekk, en modell eller en formel for leddenes normale eller typiske rekkefølge, lett å huske og en god hjelp til "med ett blikk" å innfange setningsbygningen som en strukturert helhet. Dette, men heller ikke mer, er også hva vi kan forlange av et engelsk setningsskjema. Vi skal altså frem til et pedagogisk hensiktsmessig standardskjema av omtrent samme grovhetsgrad. Man må da være forberedt på å møte vanskeligheter når man skal anvende skjemaet, og på å måtte avfinne seg med at det finnes konstruksjoner som skjemaet ikke passer for. Men det vil kunne danne ramme for nøyaktigere redegjørelser for leddenes stilling og for avvikelser fra skjemaet.

Oppgaven er da å oppstille et setningsskjema for engelsk etter de prinsipper som ligger til grunn for det skandinaviske, herefter for det meste omtalt som det norske. De viktigste er:

a. Setningens ledd reduseres til tre arter: verbale, nominale og adverbiale ledd eller, kortere, verbaler, nominaler og adverbialer; skjemaet får da tre arter plasser: verbal-, nominal- og adverbialplasser. I det norske skjema er det to verbalplasser, én for det finitte verbal og én for det infinitte verbal; men vi ser dem jo samtidig under ett som verbalet i setningen, avgrenset på tradisjonelt vis som bestående av et hovedverb og eventuelle hjelpeverber. De to verbalplassene er, kan vi vel si, de faste punkter i skjemaet, som så viser hvorledes nominaler og adverbialer plasseres i forhold til dem.

b. Av punkt a følger at skjemaet ikke sier noe om den innbyrdes plassering av flere ledd på en og samme plass. Det er

grammatikkens oppgave å gi regler for hvordan plassene blir brukt, således å opplyse f.eks. om en bestemt nominalplass at det indirekte og det direkte objekt står der og i denne rekkefølge, eller om en viss adverbialplass f.eks. at valensbundne adverbialer står foran valensfrie der.

c. For å få til et skjema som skal dekke mange forskjellige setninger og setningsmønstre, må man regne med tomme plasser i den forstand at det i skjemaet er avsatt plasser for ledd som kan mangle i noen setninger men stå i andre. F.eks. kan vi si om siste setning nedenfor sett i forhold til den første at den har to tomme adverbialplasser og én tom nominalplass:

de har ikke spist turmaten sin enda
de har spist

d. Endelig må nevnes et annet viktig grep som Diderichsen gjorde, nemlig forrest i skjemaet å avsette en "fri plass", fri i den forstand at det ikke er angitt hvilken av de tre leddarter som står der idet nær sagt hva som helst kan innlede setningen istedenfor å stå lenger ute i den. Det leddet som står på plassen - i norsk jo normalt bare ett umiddelbart fulgt av setningens finitte verbal på 2. plass - kalles setningens fundament.

Her følger standardformelen for norske hovedsetninger:

F v n a V N A

med noen eksempler:

F	v	n	a	V	N	A
hun	vil		gjærne	lese	den romanen	i ferien
den romanen	vil	hun	gjærne	lese		i ferien
i ferien	vil	hun	gjærne	lese	den romanen	
	har	hun	allerede	lest	den romanen?	
når	leste	hun			den romanen?	
hun	leste		visst		den romanen	på hytta ifjor
	les		absolutt		den romanen	når du får tid!

Å analysere setninger ved hjelp av skjemaet kalles ofte felt-analyse fordi skjemaet, som notasjonen viser, er inndelt i tre deler som kalles felter. Navnene på dem varierer; det første i hvert par nedenfor er Diderichsens, de andre er kommet til senere, jeg understreker dem jeg kommer til å bruke mest her:

fundamentfeltet eller forfeltet: F
 neksusfeltet eller midtfeltet: v n a
 innholdsfeltet eller sluttfeltet: V N A

Foran setningen med dens forskjellige setningsledd eller forrest i den om man vil, kan det stå et konjunksjonal i forbinder- eller konjunksjonalfeltet:

k F v n a V N A

Det samme gjelder selvfølgelig for et engelsk setningsskjema, la dét være sagt her en gang for alle.

2. Utsagnssetninger uten inversjon

2.1. Med komplekst verbal og bare valensbundne ledd

Det vi kaller setningsledd, omtaler våre engelske grammatikker gjerne som clause elements. De skjelner mellom obligatory elements og optional elements, dvs. valensbundne og valensfrie ledd, og oppstiller så de velkjente 7 clause patterns av valensbundne ledd i utsagnssetninger uten inversjon og i det hele tatt med nøytral eller umarkert word order, dem som "The overwhelming number of English clauses can be reduced to" (UEG I 70). Nedenfor er mønstrene (med symboler svarende til norsk terminologi: verbal, subjekt, objekt, predikativ, adverbial) oppstilt til venstre med eksempler til høyre for dem, og alt sammen "redusert" videre til ett skjema for setninger hvor verbålet består av et hjelpeverb og et hovedverb; med små og store bokstaver i formelen øverst er antydning en feltinndeling som svarer til det norske skjemas.

	<u>n</u>	<u>v</u>	<u>V</u>	<u>N</u>	<u>A</u>
SVOA	he	must	place	the books	on the shelf
SVOP	he	must	leave	the door open	
SVOO	he	must	give	her a present	
SVO	he	must	kill	them	
SVP	he	must	be	clever	
SVA	he	must	be		in London
SV	he	must	go		

Men heller ikke slike utsagnssetninger - med bare obligatoriske ledd - behøver å begynne med subjektet; et annet ledd kan være fronted, så det er klart at også et engelsk setningsskjema må ha et fundamentfelt. Noen eksempler følger.

Å få hver setning inn på én linje kan volde litt bry. Er setningen gitt på forhånd, klarer man det ved å forkorte leddene på passende måte. Her, hvor leseren ikke kjenner setningene, har jeg valgt å skrive det som står på én plass, loddrett når det måtte til for å få alt inn på linjen. Et komma eller semikolon etter setningen markerer her og senere at den utgjør en helhet sammen med den neste.

<u>F</u>	<u>n</u>	<u>v</u>	<u>V</u>	<u>N</u>	<u>A</u>
that teapot	the duke	has	given		to my aunt
most of these problems	a computer	could	take		in its stride
really good meals	they	have	served		
traitor	he	has	become,		
traitor	we	shall	call	him	
his paintings	the visitors	had	admired,		
his sculptures	they	had	disliked		

Når rekkefølgen i spissen av skjemaet er F n - og ikke som i det norske F v - blir det et spørsmål hvor subjektet skal sies å stå når det er setningens første ledd. Alternativene er:

<u>F</u>	<u>n</u>	<u>v</u>	<u>V</u>	<u>N</u>	<u>A</u>
the duke		has	given	that teapot	to my aunt
	the duke	has	given	that teapot	to my aunt

Når man kommer fra norsk og det norske skjema, virker kanskje det første alternativet mest nærliggende og konsekvent. Man vil da f.eks. kunne si i all almindelighet (om man ønsker det) at setningens tema står i fundamentfeltet. På den annen side skiller subjektet seg ut som det typisk umarkerte tema, og i engelsk enda mer enn i norsk, hvilket kunne tale for å la det stå fast på n-plassen. Jeg minner om at vi lar det norske finitte verbal stå fast på v-plassen også i ja/nei-spørresetninger, skjønt det var mulig å si at det er rykket frem til det fundamentfelt som vi nu sier er tomt i de setningene.

Her vil jeg trekke inn den engelske grammatikks tekniske term "fronting" og i den forbindelse fremsette et terminologisk forslag, nemlig å gi innlederfeltet navnet frontfelt/front field; om det som står der kunne man da bruke betegnelsen frontledd/front element. Dermed skulle de engelske navn på feltene bli:

front field mid field end field

Så var det fronting. Definisjonene lyder, i UEG (306):

"Fronting, i.e. initial placement of elements that are normally found later in the clause", i C (1377): "Fronting is the term we apply to the achievement of marked theme by moving into initial position an item which is otherwise unusual there." Hvis vi nå vedtar å si at et innledende subjekt står på n-plassen, får vi knyttet en forbindelse mellom "fronting" og "frontfelt": subjektet innleder setningen uten å være "fronted", og står da heller ikke i "frontfeltet".

Mot dette kan innvendes at det virker rart å si om en setning hvor subjektet er første ledd, at den ikke har noe frontledd og at frontfeltet er tomt (det virker kanskje mindre påfallende å si at fundamentfeltet er tomt). Allikevel velger jeg i det følgende å holde subjektet i engelske utsagnssetninger fast

på n-plassen for å gi et inntrykk av hvordan dette tar seg ut. Dette valg fører en praktisk fordel med seg: I engelsk grammatikk arbeides det (naturlig nok) meget med utsagnssetninger innledet av subjektet, og mitt valg tillater en da å se bort fra formelens F, som man ellers måtte trekke med seg overalt.

2.2. Med valensfrie ledd

Når vi her utvikler setningsskjemaet suksessivt, følger vi på en måte fremstillingen i våre to engelske grammatikker. Deres behandling av setningenes leddstilling dreier seg nemlig mest om rekkefølgen innenfor "the obligatory core of the clause", eller som UEG sier det i begynnelsen av kapitlet "Word order" (298): "The discussion focuses on the order of major clause elements (Subject, Predicator [verbal], Objects, Complements [predikativ]). The placement of Adverbials, which is usually a great deal freer and presents problems of its own" behandles i kapitlet om adverbialene; likedan i C.

For engelsk word order i denne trangere forstand er vi nådd frem til formelen

F n v V N A

Men setningsskjemaet skal dekke alle slags adverbialer, ikke bare valensadverbialene. I sine kapitler om adverbialene gjør grammatikkene meget ut av å redegjøre for deres plasseringsmuligheter, og opererer da med tre hovedposisjoner, i UEG kalt Front, Mid og End (position), i C Initial, Medial og End (position). Denne tredeling er såpass umiddelbart innlysende at vi uten diskusjon kan ta utgangspunkt i den og fastslå - dog med forbehold knyttet til fenomenet ekstraposisjon (se lenger fremme) - at posisjonene Front og End allerede er dekket i vår formel, nemlig av F og A.

A, som fra før var plassen for valensbundne adverbialer, er heretter også en plass for valensfrie.

Posisjon Mid er derimot ikke dekket. Vi skal gå mere i detalj senere, men vi er primært interessert i å få et engelsk skjema som er omtrent like godt for engelsk som det norske for norsk, og da skulle det helst klare seg med én hovedplass for adverbialer i midtfeltet. Det kan da heller ikke være noen som helst tvil om at det er en plass som utpeker seg til det - det fremgår også tydelig av grammatikkene - og det er plassen mellom et finitt verbal på v-plassen og et infinitt verbal på V-plassen.

Her følger noen eksempler på adverbialer i de tre posisjonene.

Front		Mid			End	
F	n v	a	V N	A		
by searching carefully,	I had		found the letter		in the kitchen	
	I had	by s. c.	found the l.		in the k.	
for thirty years	I had		found the l.		in the k. by s. c.	
	she had		lived		in poverty	
	she had	for th. y.	lived		in p.	
	she had		lived		in p. for th. y.	
normally,	you should		take the medicine		twice daily	
	you should	normally	take the m.		tw. d.	
	you should		take the m.		tw. d., normally	
in America	he could	moreover	have kept		chickens in the garage	

2.3. Med finitt hovedverb

Vi er ute etter et skjema for utsagnssetninger uten inversjon, og later til å ha fått det med formelen

F n v a V N A

Men formelen er abstrahert av og dekker setninger med et hjelpeverb i finitt form og et hovedverb i infinitt form; andre har vi hittil ikke tatt i betraktning. Spørsmålet blir da om den er dekkende (nok) for setninger hvor verbalet er mer komplekst i den forstand at det også har infinitte hjelpeverber, og hvor det er mindre komplekst og bare består av et finitt hovedverb.

Det første tilfellet er litt mer komplisert i engelsk enn i norsk, og vi kommer tilbake til det. Men engelsk er visst ikke mer forskjellig fra norsk enn at det skulle være rimelig tilfredsstillende også der å arbeide med et oversiktsskjema hvor det infinitte verbal sies å utgjøre en samlet enhet på V-plassen, f.eks.

n	v	a	V	N	A
they	must	by	then	have placed	the books on the shelf
the books	must	by	then	have been placed	on the shelf

(Når fundamentfeltet er tomt, som jeg har valgt å si om disse setningene, og dette ikke interesserer oss, behøver vi ikke å ta med formelens F, som nevnt på s. 8.)

Det andre tilfellet, at hovedverbet er finitt, stiller oss på den avgjørende prøve; klarer vi den, har vi også klart å få til et brukbart engelsk setningsskjema.

I EDG (150 f) skriver Diderichsen: "Naar man skal finde en fælles Formel for en syntaktisk Helhedstype, maa man altid gaa ud fra et Eksempel, der indeholder det størst mulige Antal af de forskellige Led. Det vil da vise sig, at man kan naa til alle kortere Former blot ved at fjerne et eller flere Led og lade Pladsen staa aaben, idet Mangelen af et Led ikke har Følger for den indbyrdes Placering af de andre Led; særlig klart fremgaar dette, naar man betragter det infinite Sætningsverbum, idet in-

tet Sætningsled ændrer Stilling, fordi et saadant indsættes".
 Dette ser vi anskueliggjort i de to norske setningene nedenfor,
 men det er like tydelig i de tilsvarende to engelske:

han	har	alltid	gjort	sitt beste
han	gjorde	alltid		sitt beste
he	has	always	done	his best
he		always	did	his best

For å tale med Engströms korporal når han efter å ha lært rekrut-
 tene å gjøre høyre om går over til venstre om: då ä precis däsam-
 ma, fast då ä rake motsatsen. For mens det i norsk er det finitte
verbal som har en fast plass - v-plassen - hvor også hovedverbet
 må stå når det er bærer av finittfaktoren (og da er V-plassen tom),
 er det i engelsk hovedverbet som har en fast plass - V-plassen -
 hvor også finittfaktoren må stå når den bæres av hovedverbet (og
 da er v-plassen tom). I norsk bytter verbaltemaet plass, i en-
 gelsk finittfaktoren.

Karakteristisk for engelsk setningsbygning er jo at hovedver-
 bet med sine bestemmelser holdes samlet i setningens siste del -
 i slutfeltet, vil vi si. Særlig tydelig ser vi det i setninger
 med hjelpeverbet do (som i analogi med vårt "formelt subjekt"
 måtte kunne kalles "formelt finitt (verbal)" når det inntrer
 "do-support"); sml.

vi	har	ikke fått	brevet
vi	fikk	ikke	brevet
we	have	not received	the letter
we	did	not receive	the letter
"du	skulle	høre	på din mor" -
"jeg	<u>hører</u>	jo	på henne"
"you	should	listen	to your mother" -
"I	<u>do</u>	listen	to her"

Det skjemaet vi var kommet frem til for setninger med kom-

plekst verbal,

F n v a V N A

dekker altså like godt setninger med finitt hovedverb. Men til forskjell fra det norske er v-plassen her ikke finittplassen rett og slett men hjelpeverb-finittplassen, og V-plassen ikke bare in-finittplassen men også hovedverb-finittplassen.

En unntagelse er verbet be (og til dels have), som står på v-plassen også som finitt hovedverb. Det kan vi se her:

n v a V N A

she did not come
 she is not coming
 she is not ready
 she is not here

C bruker betegnelsen operator for de finitter som står på v-plassen; be er altså operator både som hjelpeverb og som hovedverb. Men når dette spesielle ved be (og have) er nevnt og man er klar over det, må man vel kunne tillate seg den lille unøyaktighet å omtale plassene v og V slik som jeg gjorde ovenfor.

Her følger noen eksempler. I alle setningene er begge verbalplasser fylt, men alle anskueliggjør de poenget, for fra og med annen setning er det bare å stryke hjelpeverbet, så står det tilbake setninger med finitt hovedverb på V-plassen.

<u>n</u>	<u>v</u>	<u>a</u>	<u>V</u>	<u>N</u>	<u>A</u>
they are	seriously		considering	him	for the post
they will	seriously		consider	him	for the post
they had	badly		misjudged	his potential	
he had	suddenly		started	the engine	
I have	at all times		indicated	my willingness	
I had	soon		regained	my position	
he had	nowhere		stated	this	explicitly
she had	politely		explained	it	to them
she had	still often		worked		on Sunday
I have	always strongly		objected		to this plan

3. Spørresetninger og utsagnssetninger med inversjon

For engelske spørresetninger og utsagnssetninger med inversjon passer det skjemaet vi har for norsk. Dermed har vi fått to engelske skjemaer, som kan stilles opp overfor hverandre slik:

F n v a V N A

F v n a V N A

Det er disse to man må arbeide med; men man har også nytte av å ha dem forenet i ett. I det første ovenfor har vi allerede forenet to setningstyper med forskjellig finittplass, og går vi videre på den vei og tilføyer en verbalplass mellom F og n, får vi ett skjema for alle setningsarter. Jeg velger å bruke liten v, og skiller den med indeks F, som knytter plassen til den forangående F, fra den følgende v (men også f.eks. v', "v merket", ville gjøre det).

Spørresetninger

F	v _F	n	v	a	V	N	A
		they	had	never	invited	him	home
had		they		(n)ever	invited	him	home?
		they		never	invited	him	home
did		they		(n)ever	invite	him	home?
		she		really	delighted	her audience	
did		she		really	delight	her audience?	
		you	are	always		late	
are		you		always		late?	
		she			answered	the phone	
did		she			answer	the phone?	
who	answered					the phone?	
		she			said	that	to him
who	said					that	to him?
		she	had		said	that	to him
who	had				said	that	to him?
what	did	she			say		to him?
why	did	she			say	that	to him?
how	do	you			do?		

Vi ser at finittet rykker til venstre for subjekt-plassen og at også hovedverbet kan gjøre det når subjekt-plassen er tom fordi spørreleddet er subjekt. Rekkefølgen 'subjekt foran hovedverb' skal opprettholdes, og det sørger do-omskrivningen for i andre spørresetninger hvis de ikke har et annet hjelpeverb til å fylle v_F -plassen. Den er fremfor alt en hjelpeverb-plass, nøyaktigere: en operator-plass.

Et spesielt fenomen er engelskens enklitiske negasjon, sml. disse setningene:

F	v_F	n	v	a	V
		they	did	not	leave
	did	they		not	leave?
		they	didn't		leave
	didn't	they			leave?
	have	they		not	left?
why	haven't	they			left?

C (809) uttrykker det slik: "since enclitic n't is fused with the operator into one grammatical word, it necessarily moves with the operator in subject-operator inversion." Også et ikke-enklitisk not er i visse tilfelle mulig foran subjektet ("Some speakers accept"):

is not history a social science?

Men det kan ikke være nødvendig og er sikkert uhensiktsmessig å belaste det almindelige setningsskjema med en plass mellom v_F og n til dekning av dette at negasjonen (enklitisk eller ei) kan følge operatoren til v_F -plassen.

Utsagnssetninger med inversjon

Her er det to typer:

- setninger med et hjelpeverb på v_F -plassen,
- setninger med et hovedverb på v_F -plassen.

Det første er obligatorisk under visse betingelser, således når fundamentet er so eller når det er negativt av form eller betydning og negasjonen går på hele setningen. (Om hvordan be skal oppfattes i utsagnssetninger med inversjon, se C 1379.) Her følger noen eksempler som belyser sprogbruken:

k	F	v _F	n	v	a	V ...
			John			saw the accident,
and so		did	Mary			
			John	didn't		see the accident,
and neither		did	Mary			
	at certain times		this door	may		be left unlocked
	at no time	must	this door			be left unlocked
	not many minutes later		the plane	had		landed in Paris
	not often	do	so many			attend a symphony concert
	never	had	I			seen such a terrible sight
	only one more point	will	I			make

F	v _F	n	V
up	went	the flag	
here	comes	my brother	
here		he	comes
in a distant grave	lies	his beloved body	
slowly out of its hangar	rolled	the gigantic aircraft	
especially remarkable	was	her oval face	
even more critical to Lance's future	was	the reaction in Congress	
no less pleasant	is	the general air of slightly astonished efficiency;	
pleasantest of all	is	the enthusiasm	
'I don't understand',	said	Ford	
'I don't understand',		Ford	said
'I don't understand',		he	said
so	say	the rest of us	

4. Imperativsetninger

Hovedspørsmålet ved behandlingen av imperativsetninger er hvor imperativen skal sies å stå. Det er det samme som å spørre om de skal analyseres etter det første (alternativ a) eller etter det siste (alternativ b) av de to skjemaer som vi i forrige kapittel slo sammen til ett. Nedenfor er fire setninger analysert på begge måter.

	F	v _F	n	v	a	V	N
1 a						open	the door!
2 a				don't		open	the door!
3 a				don't	suddenly	start	the engine!
1 b		open					the door!
2 b		don't				open	the door!
3 b		don't			suddenly	start	the engine!
4 a				never		remove	the cover!
4 b	never	remove					the cover!

Siste setning er her den viktigste. Den er hentet fra C's adverbialkapitel (492), hvor C henviser til setninger som 3 ovenfor og til

we never remove the cover

*never we remove the cover

og sier at "an 'initial' adverbial in an imperative ... must properly be regarded as 'medial'", dvs. at never står på a-plassen og dermed remove på V-plassen. Denne betraktning taler altså for alternativ a, som også virker umiddelbart tiltalende. På den annen side arbeider vi med et setningsskjema som har et fundamentfelt, og jeg vet ikke hva som skulle være i veien for å si at et adverbial kan stå der i en imperativsetning selv om det ikke kan gjøre det i en tilsvarende utsagnssetning.

Nå kan også en imperativ ha et eksplisitt subjekt. Det er karakteristisk at dette i engelske positive imperativsetninger står

foran imperativen mens det i norsk står bak den:

John, you take this one, and I'll take that one

John, ta du den her, så skal jeg ta den der

Her står you i alternativ a på n-plassen (eller i fundamentfeltet, det blir hipp som happ), i alternativ b i fundamentfeltet. Men i engelske negative imperativsetninger står subjektet helst etter imperativen (C 830, UEG I 255), og det er det bare alternativ b som uten videre kan klare, eksempler nedenfor.

En setning i imperativ med subjekt kan være homonym med en utsagnssetning. I alternativ a får de da samme skjema-analyse, i alternativ b forskjellig (et eksempel nedenfor). En slik imperativsetning kan også være homonym med en spørresetning. Her blir det omvendt, for her er det i alternativ b at analysene faller sammen (et eksempel nedenfor). Begge deler må vel kunne sies å tale for alternativ b; for hovedmotsetningen går mellom utsagn og ikke utsagn (spørsmål sett som oppfordringer til å gi svar).

I en imperativsetning kan norsk ha både et subjekt og et adverbial etter imperativen, i midtfeltet:

prøv du alltid å gjøre ditt beste, så skal du se det går bra
legg De øyeblikkelig sakene fra Dem og forsvinn!

Da kan man spørre om engelsk kan ha noe tilsvarende foran imperativen, og svaret er at det nok er mulig; i hvert fall er følgende setning (meddelt meg av Stig Johansson) belagt:

never you mind details like that!

Her blir det i alternativ b unektelig stående to meget uensartede ledd i fundamentfeltet. Men never mind - vi må jo finne oss i at fundamentfeltet og setningsspissen i det hele tatt tåler større belastning i engelsk enn i norsk.

Nedenfor er noen imperativsetninger analysert etter alternativ b.

F	v _F	n	v	a	V
	open					the door!
	don't				open	the door!
someone	open					the door!
you	open					the door!
		you			open	the door
	don't	you			open	the door?
	don't	you			open	the door!
	don't	you			say	<u>anything!</u>
	don't	<u>you</u>			say	anything!
	be					quiet!
	<u>do</u>				be	quiet!
	do		seriously	consider	him	for the post!
	don't		actually	hate	him	for it! ¹
	don't		ever	do		that again!
never	do					that again!
definitely	buy					one now!
carefully	remove					the cover!
always	try					to do your best!
always	remove					the cover!
carefully		don't	you		mind!	
never	mind!					
never you	mind					details like that!

5. Setnings skjemaet

Til dekning av engelsk setningsbygning i sin helhet har vi komprimert to skjemaer til ett standardskjema som har 8 plasser. Når det skal inndeles i felter, er det ikke uten videre gitt hvor grensen mellom første og annet felt skal trekkes, for vi har muligheten

F v_F n v a V N A

Men når vi tar i betraktning at vi her har slått to skjemaer sam-

¹ "some people use actually, definitely, and really with imperatives" (C 587).

men til ett og at det ene av dem er det samme som det norske, dvs. at v_F -plassen svarer til v-plassen der, må vel også v_F -plassen henføres til midtfeltet.

Dermed står vi med dette skjema:

F v_F n v a V N A

Det har tre verbalplasser, som benyttes etter følgende regler (idet vi begynner bakfra):

\underline{V} er plassen for det finitte verbal i utsagnssetninger uten in-versjon med finitt hovedverb. Dette er setninger med hovedverbet som sluttfinitt. - I andre setninger er V infinittplassen.

\underline{v} er plassen for det finitte verbal i utsagnssetninger uten in-versjon med finitt hjelpeverb. Dette er setninger med et hjelpeverb som midtfinitt.

$\underline{v_F}$ er plassen for det finitte verbal i utsagnssetninger med in-versjon og i spørresetninger og imperativsetninger. Dette måtte vel kunne kalles setninger med frontfinitt.

Grunntanken bak skjemaet ovenfor er skissert i "Om setningsskjemaet" (1971 s. 48 f). Ut fra det jeg har sagt der om våre to norske skjemaer og her om det ene engelske, er det ikke vanskelig å se at vi meget vel kunne nøye oss med å ha ett eneste norsk skjema også. De to kan stilles opp overfor hverandre og etter mønster av det engelske forenes til ett slik:

Hovedsetningsskjemaet: F v n a V N A
 Bisetningsskjemaet: n a v V N A

F v_F n a v V N A

Men dette er unødige komplisert. Den finite og infinite del av verbalet står jo alltid samlet i bisetningsstrukturen, altså er det overflødig å skille mellom to verbalplasser der. Da innser vi at det ene norske setningsskjema som vi nu er ute etter, det har vi allerede, nemlig i vårt hovedsetningsskjema. Det kommer tydelig frem hvis vi todeler det slik at bisetningsskjemaet fremtrer i del 2:

F v	n a	V N A
-----	-----	-------

og gir regler - svarende til dem vi gav for engelsk - for hvor det finite verbal står:

enten på V-plassen, foran eventuelle infinitter (og da er "frontområdet F v" tomt); det er bisetningsstrukturen i setninger med sluttfinitt,
 eller det er rykket frem til v-plassen; det er hovedsetningsstrukturen i setninger med frontfinitt.

La oss så avbilde dette ene norske skjema på det engelske:

Engelsk:	F	v_F	n	v	a	V	N	A
Norsk:	F	v	n	a	V	N	A	

Det er naturligvis v-plassen i den engelske formel som er dens ekstra 8. plass, den som dekker det finite hjelpeverb i en utsagnssetning uten inversjon. Her kommer man i tanker om et trekk ved Diderichsens hovedsetningsskjema som vi avfinder oss med men som nok kan kalles en svakhet, nemlig at utsagnssetningenes mest nøytrale eller umarkerte leddstilling - subjektet foran verbalet - behandles på samme måte som mere markerte leddstillinger. Mens det virker helt rimelig å si f.eks. om et objekt som innleder setningen, at det er flyttet frem fra den plass hvor det egentlig hører hjemme, N-plassen, objekt-plassen, så fornemmes det som litt bakvendt å si noe tilsvarende om et subjekt som innleder

setningen, ja i det hele tatt å si om et innledende subjekt at det er flyttet frem, og flyttet frem for å fungere som setningens fundament. Men hva om vi la det engelske skjema til grunn for analysen også av norske setninger eller, m.a.o., om vi i hovedsetningsskjemaet - anskuët som det eneste norske setningsskjema - tilføyet en v-plass mellom n- og a-plassen? La oss prøve hvordan det tar seg ut, og da analysere noen norske og engelske setninger parallelt.

k	F	v _F	n	v	a	V	N
at			han		alltid	fortalte	den historien
			he		always	told	that story
			han	fortalte	alltid		den historien
at			han		alltid	har	den historien
						fortalt	
			he	has	always	told	that story
			han	har	alltid	fortalt	den historien
			he	did	not	tell	that story
					always		
			han	fortalte	ikke		den historien
					alltid		
			he	has	always	told	
that story			han		alltid	fortalt	
den historien	har		he		always	told	
that story			han		alltid		
den historien	fortalte		he		always	told	
			han		alltid		
		did	he			tell	that story?
		fortalte	han				den historien?
what		did	he			tell?	
hva		fortalte	han?				
who		told					that story?
hver		fortalte					den historien?
<u>you</u>		tell					that story!
		fortell	<u>du</u>				den historien!

Om ikke annet, så tror jeg nok man må kunne si at denne oppstillingen gir en innsikt i forholdet mellom norsk og engelsk

setningsbygning som det er vanskeligere å skaffe seg uten setningsskjemaene. Men poenget nu var altså analysen av de norske setningene, især i første avdeling ovenfor. De er som man ser behandlet slik:

Med utgangspunkt i bisetningsstrukturens umarkerte leddstilling - subjektet alltid foran verbalet - er denne leddstilling bevart i utsagnssetningene ved at intet annet er skjedd enn at finittet er flyttet ut av V-plassen til v-plassen. Men når fundamentfeltet brukes, trekker fundamentet finittet med helt frem til v_F -plassen. Det finitte verbal kan altså - som i engelsk, men etter andre regler - stå på enhver av skjemaets tre verbalplasser. Og subjektet står hele tiden på n-plassen - som nu med full rett kan kalles subjekt-plassen - unntagen i spørresetninger hvor spørreleddet er subjekt. - Take it or leave it.

6. Ekstraposisjon

Når vi arbeider med setningsskjemaet, bruker vi gjerne en vid kategori ekstraposisjon (men det kan diskuteres hvor vid den bør være). Den er vid i den forstand at den omfatter mer enn det man i almindelighet kaller ekstraposisjon i engelsk grammatikk, og vid i den forstand at den omfatter både størrelser som står utenfor setningen, og størrelser som kan eller må sies å inngå i den men som faller utenfor setningsskjemaet, f.eks. et tungt objekt som er "postponed" og dermed ikke står på N-plassen, hvor objekter pleier å stå. Med "utenfor" menes her 'foran eller bak'; hvis det er inne i setningen, er det jo almindelig å kalle det "innskudd". - Her følger noen eksempler.

Ekstra	F	v _F	n	v	a	V	N	A
			I	didn't			like that play	
	that play		I	didn't			like	
that play,			I	didn't			like it	
that play,	(why)	didn't	you				like it?	
that play,			it	is			terrible	
your friend			he	is			a really	
John,							charming man	
Peter,	you	listen						to me!

n	v	V	N	A	Ekstra
it	has	been		on the news	that income tax is to be lowered
I	owe		(it)	to you	that the jury acquitted me
they	denounced		the proposal	vehemently	
they	denounced			vehemently	the proposal to establish trade relations with both countries
they	denounced		the proposal	vehemently	to establish ...
I	met		a man	this morning	carrying an injured child
a rumour	circulated				that he was secretly engaged
Gail	stood		silent	on the porch	
Gail	stood			on the porch,	silent and downcast
Gail	stood			on the porch,	a lonely figure
he's				a complete idiot,	that brother of yours

Eksemplene taler for seg selv. Vanskeligere er temaet adverbialer og ekstraposisjon, og vanskeligere i engelsk enn i norsk. Det dreier seg da først og fremst om en del av dem som i norsk grammatikk gjerne samles i sekken setningsadverbialer.

Ekstraposisjon bak. Når et adverbial som dessverre står til slutt, pleier vi å si at det står i ekstraposisjon:

det gikk dårlig igår, dessverre

Da er det vel rimelig å si det samme her:

I don't want the money, confidentially
there were twelve people present, to be precise
he didn't write the letter, however/naturally/probably

Ekstraposisjon foran. Betrakt først disse eksemplene:

Ekstra	F	v _F	n	v	V	N
	if you knew it,				you could have told me	
if you knew it, then					you could have told me	
if you knew it, why		didn't you		tell		me?

Her står leddsetningen i første setning som fundament, derefter som "løst fundament" gjenopptatt av then som setningens fundament, og til slutt så uavhengig av setningen, hvor den ikke er representert, at den kan kalles "fritt fundament". Dette er greit nok. Men det melder seg problemer, forekommer det meg, når det i utsagnssetninger uten inversjon ikke bare er en fordobling som i annet eksempel ovenfor.

UEG (262) sier: "English sentences may combine Adverbials of different types in front position ... Norwegian normally requires a verb after the first Adverbial", med eksemplene

unfortunately, a few days later he fell and broke his leg
as a result, after three years, and at the age of only twenty,
James was approached by some of the leading townsmen ...

Her pekes det på en viktig forskjell mellom norsk og engelsk, men setningsskjemaet stiller oss overfor spørsmålet om i hvor høy grad det skal settes likhetstegn mellom "in front position" (som uttrykket er brukt i sitatet) og "i fundamentfeltet". La oss se på noen norske tilfeller:

Ekstra	F	v	n	A
1	dessverre	gikk det dårlig igår		
2	dessverre,	så	gikk det dårlig igår	
3	dessverre,	det	gikk dårlig igår	
4	dessverre,	igår	gikk det dårlig	
5	kort sagt, dessverre,	igår	gikk det dårlig	
6		igår, dessverre,	gikk det dårlig	
7	igår, dessverre,	da	gikk det dårlig	

Her står dessverre som løst fundament i 2 (uten pause foran så), som fritt fundament i 3 og 4 (med pause foran fundamentet); slik er det også tenkt i 5 (med pause foran og bak), mens det i 6 og 7 er oppfattet som innskudd (uttalt fortere og i lavere tonehøyde) etter fundamentet i 6 og det løse fundament i 7. Dette var bare ment som en illustrasjon av at det kan stå mere enn ett adverbial (og i større almindelighet: enn ett "ledd") "in front position" uten at hovedregelen for norsk setningsbygning er brutt; for det som er ut over ett kan i mange tilfelle sies å stå "utenfor", dvs. i ekstraposisjon eller som innskudd i setningen.

Vi kunne jo forsøke hvor langt vi kommer med tilsvarende synspunkter på engelsk. F.eks. synes det rimelig å si at however står som innskudd i de to første eksemplene nedenfor og i ekstraposisjon i de to siste:

Ekstra	F	n	V	N
	this, however,	she had no desire to do		
	this time, however,	she had no desire to do it		
however,	this	she had no desire to do		
however,	this time	she had no desire to do it		

Men setningsspissen er unektelig løsere oppbygget i engelsk enn i norsk, så det er ikke så lett å skille mellom utenfor og innenfor; det blir mange tvilstilfeller. Det enkleste er da å la det være og nøye seg med å avbilde størrelsene i fundamentfeltet

unntagen når dette åpenbart er misvisende. Dette er spørsmål som må overlates til den engelske grammatikk. Imidlertid gir jeg nedenfor noen avbildninger til overveielse idet jeg for demonstrasjonens skyld forsøksvis setter adverbialer i ekstraposisjon som i noen av tilfellene kanskje like gjerne eller heller skulle stå i fundamentfeltet. Et spesielt tilfelle må nevnes, nemlig at det i en utsagnssetning bare står ett adverbial foran subjektet; skal adverbialet da alltid sies å stå i fundamentfeltet? Nedenfor kan man se hvordan det tar seg ut når spørsmålet besvares med nei.

Ekstra	F
by the way,		can you come?
all the same,		try to explain it!
all in all,	that book	I don't like
furthermore,	that question	I have already delt wit
	slowly during this period	people were becoming more prosperous
	slowly out of its hangar	rolled the gigantic aircraft
	then, stunningly, shatteringly, in 1970,	the inescapable blow fell
unfortunately,	a few days later	he fell and broke his l
	unfortunately	he fell and broke his l
as a result,	after three years, and at the age of only twenty,	James was approached by ...
	as a result,	James was a. by ...
on the other hand,	maybe on a weekday	it would be less crowde
anyhow,	(by then)	she was very ill
to conclude,	(at least theoretically,)	cancer is curable
frankly,		don't tell him!
frankly,		is he tired?
frankly,	(tomorrow)	he hasn't a chance
confidentially,		is she married?
confidentially,		she is married
now,/well,	:(today)	the subject of my talk is ...
(well,)	now	the s. of my t. is ...

7. Et setningsskjema med flere adverbialplasser

Om det engelske setningsskjemaet vi er kommet frem til, kan man si det samme som om det skandinaviske som er i gjengs bruk, at det egner seg godt som orienteringsmiddel nettopp fordi det er såpass grovt; det gir hva det som modell skal gi, et helhetsbilde av grunntrekkene i setningsbygningen. Hverken i norsk eller i engelsk er alle plasseringsmuligheter dekket, og vil vi forfine skjemaene, er det i begge tilfelle fremfor alt adverbialplasser som må tilføyes. På dette punkt synes engelsk leddstilling å være friere enn norsk, det får man også en fornemmelse av i siste del av dette sitatet fra UEG (261): "On the whole, there are few syntactic differences in the use of Adverbials in English and Norwegian. Both languages have the same types of Adverbials, and they can be moved about rather freely, and generally, for the same reasons. It is often difficult to brand a particular position of an English Adverbial as wrong or unacceptable. It may strike the native speaker as unusual, perhaps conveying unwanted or wrong emphasis, but not as formally incorrect."

Midtfeltet

Her er det en sekundær adverbialplass mellom n- og v-plassen, dvs. mellom et subjekt og et finitt hjelpeverb (en operator); la oss kalle den a' (les "a merket" eller "a-merket"). Den brukes etter visse regler av visse arter adverbialer, som eksemplene nedenfor også skulle gi et visst inntrykk av (bedømmelsestegnene er fra C 493 f og 602).

n	a'	v	a	V	N	A
	shē	has	scarcely	had	any sleep	
	she	scarcely	has	had	any sleep ¹	
	she	will	virtually	have finished		by the time they arrive
?	she	virtually	will	have finished		by the time they arrive
	they	can	probably	find	their way	here
(?)	they	probably	can	find	their way	here
*	they	can't	probably	find	their way	here
	they	probably	can't	find	their way	here
	you	simply	can't	tell		
	they	obviously	don't	want	it	
	they	can't	possibly	leave		now ²
	they	possibly	can't	leave		now ³
	she	had	completely	delighted	her audience	
*	she	completely	had	delighted	her audience	
	she	had	really	delighted	her audience ⁴	
	she	really	had	delighted	her audience ⁵	
	she	really	had	(not) completely	delighted	her audience

¹ "less usual" (C 602).

² 'they can't under any circumstances leave now' (C 600).

³ 'it's possible that they can't leave now' (C 600).

⁴ 'I wish to emphasize the degree of delight she gave her audience' (C 494).

⁵ 'I wish to emphasize the fact that she had delighted her audience' (C 494).

Dette svarer til at det i norsk er en adverbialplass mellom v- og n-plassen (subjektplassen):

F v a' n a V N

da vil jo faktisk en av oss senere kunne fremsette et nytt forslag

Slutfeltet

Det viktigste her er at det i det engelske som i det norske skjema må være en plass til dekning av verbalpartikler som står foran et objekt:

V A' N A

put away the money
 put the money away
 put it away

Man kunne naturligvis overveie å gjøre de nye plassene - lille a' og store A' - til faste bestanddeler av skjemaet. I norsk og svensk grammatikk gjøres det i almindelighet ikke; vi arbeider med et fellesskandinavisk standardskjema. Kanskje kan vi si at det er omtrent like god grunn til å innføre merket-plassene i det engelske skjema som i det norske og svenske og dermed omtrent like god grunn til å se bort fra dem når man ikke trenger dem, som vi jo gjerne gjør i gjengs bruk av det norske.

Her må jeg minne om at jeg på s. 21 forsøkte å analysere norske setninger ved hjelp av det engelske skjema. Forsøket forløp ganske bra, men parallellføringen forkludres av a'-plassen; for mens den i norsk ligger mellom v_F og n, ligger den i engelsk mellom n og v.

I engelsk som i norsk kan videre visse adverbialer trenge inn i den infinitte del av setningens verbal og altså stå på V-plassen. Her er først noen norske eksempler:

F	v	a	V	A
svaret ble			formulert	meget skarpt
svaret ble	meget skarpt		formulert	
svaret vil			bli meget skarpt formulert	
*svaret vil	meget skarpt		bli formulert	
de	ble		ført	systematisk på villspor
de	ble	systematisk	ført	på villspor
de	er		blitt systematisk ført	på villspor
de	er	systematisk	blitt ført	på villspor

Men vi belaster ikke setningsskjemaet med dette. I engelsk er plasseringsmulighetene riktignok flere, og de utnyttes ved flere arter verbaler og med flere arter adverbialer enn i norsk. Allikevel, det kan ikke være fornuftig å dekke dette relativt sjeldne fenomen med plasser i grunnskjemaet. Men de kan jo avbildes, om enn ikke uten problemer innenfor setningsskjemaets rammer. Nedenfor følger jeg C og nøyer meg ganske enkelt med å holde to adverbialplasser fast på V-plassen, én for adverbialer som står mellom et infinitt hjelpeverb og et infinitt hovedverb, og én for adverbialer som står mellom to infinitte hjelpeverber; plassene markerer jeg med indeks i (fordi de er inne i det infinitte verbal, det er "infinit-adverbialer") og lar det sjeldneste tilfelle være en merket-plass.

n	v	V	A _i '	V	A _i	V
he	must	have			sadly	regretted	the choice he made
she	is	being			energetically	promoted	by Mr G
they	will	have			seriously	considered	him for the post
his results	will	have			far	exceeded	his expectations
my answer	must	have			to some extent	displeased	him
the room	must	have been			quite carefully	searched	by the police
this bridge	may	have been			partly	designed	by Brunel
this bridge	may	have	partly	been		designed	by Brunel
I	may	have	already	been		influenced	by her
they	must	have	often	been		listening	at the door
the car	may	have	sometimes	been being		used	without permission
the car	may	have been	indeed	being		used	without permission

Oppstillingen er gjort slik fordi jeg vil gå videre på grunnlag av C. Engelsk grammatikk behandler alle adverbialposisjoner mellom subjektet og det infinitte hovedverb som varianter av Mid eller Medial (position). Her følger et eksempel hvor alle de fire plassene er fylt (fra C 495: "not actually ungrammatical" om enn "grossly unacceptable from a stylistic point of view") og med C's symboler tilføyet (forklaring nedenfor):

	iM	M	mM	eM	
n	a'	v a	V A' _i	V A _i	V

the new law certainly may possibly have indeed been badly formulated
 [=it is certainly true that what I say now is possible: the new law may indeed have been badly formulated]

Hovedplassen for C er åpenbart M (Medial), vår lille a. Når hjelpeverbplassen v er fylt, foreligger også muligheten iM (initial Medial). Når setningen i tillegg har et infinitt hjelpeverb, foreligger muligheten eM (end Medial), og endelig, når det er to eller flere infinitte hjelpeverber, også muligheten mM (medial Medial).

Et annet eksempel fra C (490) er dette:

	iM	M	mM	eM	E
F n	a' v	a V	A' _i V	A _i V	A

the book must have been placed on the shelf
 Her kan et adverbial som by then stå i alle adverbialposisjoner, dvs. i Initial (eller Front) position, i Medial position på alle 4 plasser og i End position både foran og etter on the shelf.

Nå har vi hittil fulgt skandinavisk praksis og plassert setningens infinitte verbaldel på V-plassen, med den følge at adverbialplassene der tilhører slutfeltet og blir markert med stor A. Grammatikkens adverbialposisjon Medial eller Mid blir dermed = 'i midtfeltet eller foran det infinitte hovedverb i

sluttfeltet'. Dette er det i og for seg ikke noe i veien med, men det kan anspore til å overveie om feltgrensen kanskje burde legges anderledes. Vi ville jo oppnå å få alle varianter av Mid til å ligge i midtfeltet ved å si at sluttfeltet innledes av hovedverbet. V-plassen blir da hovedverbal-plassen, hvor hovedverbet står alene i finitt eller infinitt form; sluttfeltet blir, kan man si, et hovedverbalfelt og midtfeltet et hjelpeverbalfelt. Det er mulig at dette gir et bedre bilde av engelsk setningsbygning, men det har sin pris. Grunnskjemaet blir mindre enkelt og oversiktlig, for vi må utskille en egen plass for infinitte hjelpeverber foran V-plassen; bruker vi her liten v, må vi skille denne og den foregående v-plass fra hverandre f.eks. med indekser:

$$F \quad v_F \quad n \quad v_f \quad a \quad v_i \quad V \quad N \quad A$$

Jeg lar spørsmålet stå åpent, men antar at vårt enklere skjema er å foretrekke i det daglige (pedagogiske) arbeide - i særlig grad hvis man vil sammenholde det med det skandinaviske og med skandinaviske setninger - og fortsetter å bruke det i det følgende.

8. Om nøytralisering av plassforskjeller

Når man bruker setningsskjemaet, f.eks. i universitetsundervisningen, støter man på en bestemt vanskelighet som må nevnes her. Det er nærmest et skinnproblem som påtvinges oss av setningsskjemaet og en viss iboende "stivhet" i det. Jeg belyser det med norsk materiale, men synspunktene kan lett overføres til engelsk.

I EDG (151) skriver Diderichsen: "Det er altsaa nødvendigt

for hver syntaktisk Helhedstype at opstille et Skema med tomme Rubrikker over de Muligheder, der findes for de forskellige Ledtyper og deres indbyrdes Plads. Analysen bestaar da blot i at fordele Leddene fra den Sætning, der skal analyseres, paa de rigtige Pladser i Helhedsskemaet." Det lyder enkelt, og er det også på de punkter hvor leddstillingen er fast; men ikke hvor den er fri. Og da er det nettopp adverbialplassene som kommer i søkelyset igjen.

Til det Diderichsen her sier, svarer den vanlige praksis at man først skriver hele skjemaet opp og så under skjemaet skriver inn de setningene som skal analyseres. Dette er da også det mest anskuelige, gir den beste oversikt over forholdet mellom forskjellige setninger, tomme plasser kommer tydelig frem. Men det har sine svake sider.

Nu forenkler jeg meget, men poenget blir demonstrert: Sett at vi vil analysere setningen pengene kommer nok imorgen. Skjemaet F v n a V N A klarer seg her, men V-plassen (og N-plassen) er tom; vi fyller den - kall det verbalprøven eller infinitivprøven - og kommer til dette resultat:

F	v	n	a	V	N	A
pengene vil		nok		komme		imorgen
*pengere vil		nok	imorgen	komme		
*pengere vil				komme		nok imorgen
pengere kommer		nok				imorgen

Dermed er det vesentlige sagt, at nok og imorgen står på to forskjellige plasser. Men jeg har jo også sagt at nok står bak n-plassen, og det er mer enn jeg ønsker å si. Det ser vi når vi ikke kommer utenom a'-plassen:

F v a' n a V

imorgen vil pengene nok komme
 imorgen kommer pengene nok
 imorgen kommer nok pengene

Det er likedan i slutfeltet når objektet står som fundament.

Vi skal analysere setningen flaskene hadde hun satt frem i 9-tiden:

F v n a V A' N A

hun hadde satt flaskene frem i 9-tiden
 flaskene hadde hun satt frem i 9-tiden
 hun hadde satt frem flaskene i 9-tiden
 flaskene hadde hun satt frem i 9-tiden

Setningen skal altså ha to analyser og skrives to ganger inn i skjemaet.

Situasjonen er da denne: Visse adverbialer kan stå både foran og bak et nominal. Når det ikke står noe nominal på nominalplassen, er det ikke noe "foran" eller "bak", forskjellen er opphevet, plassene falt sammen, motsetningen mellom dem nøytralisert. Det som skal sies om adverbialene i våre to eksempler, er egentlig ikke annet enn at nok står i midtfeltet (mellom v- og V-plassen) og frem i slutfeltet (etter V-plassen). Men nettopp som følge av den glimrende idéen med de tomme plasser, tillater skjemaet meg ikke å si bare det; for hvordan jeg enn plasserer adverbialet i skjemaet, blir det stående foran eller bak en nominalplass, og dermed har jeg sagt: foran eller bak et nominal hvis setningen omformes slik at plassen blir fylt. Det er i den slags tilfeller en dobbeltanalyse må til.

Dette kan vi riktignok komme utenom ved uttrykkelig å erklære at vi braker en av plassene som "nøytraliseringsplass", dvs. uten dermed å ville si noe om forholdet til de nærmestliggende

nominalplasser; det må da (i fortsettelse av vanlig praksis) bli hovedplassene a og A. Men som følge av skjemaets dyd anskueligheten fungerer dette ikke helt tilfredsstillende, som vi ser når 2 nedenfor (hvor a er brukt som nøytraliseringsplass) står avbildet sammen med 1, og 4 sammen med 3:

F	v	a'	n	a	V	A'	N	A
1	imorgen vil		nok pengene		komme			
2	pengene vil			nok komme				imorgen
3	hun	satte				frem	flaskene i 9-tiden	
4	flaskene satte		hun					frem i 9-tiden

Det beste i slike tilfeller - og forresten ofte ellers, se mange avbildninger foran - er å gi avkall på litt av anskueligheten og la være å trekke tomme plasser med i analysen; man nøyer seg med å skrive

F v a A

pengene kommer nok imorgen

Da er det også enkelt, om vi skulle ønske det, å markere sammenfall, f.eks. slik:

F v a'a A F v n A'A A

pengene kommer nok imorgen flaskene satte hun frem i 9-tiden

Eller vi kunne ta enda et skritt ut over setningsskjemaet og innføre egne symboler for nøytralisering. Sett f.eks. at vi arbeidet med dette normalskjema:

F v a₁ v a₂ V A₁ N A₂

Da var a og A uten indeks ledige og kunne brukes når forskjellen mellom a₁ og a₂ og mellom A₁ og A₂ var opphevet eller ikke interesserte oss; a stod da bare for 'i midtfeltet' og A bare for 'i slutfeltet', som her:

F v a N A₂

vertinnen satte antagelig flaskene frem i 9-tiden

F v a₁ n A A₂

flaskene satte antagelig vertinnen frem i 9-tiden

Men også hovedskillet ved adverbialene, det som går mellom plassene a (= i midtfeltet) og A (= i slutfeltet) kan være opphevet. Idet vi ser bort fra fundamentfeltet som plasseringsmulighet, kan adverbialene grovinndeles i

midtadverbialer: kan stå på a-plassen men ikke på A-plassen,

sluttadverbialer: kan stå på A-plassen men ikke på a-plassen,

frie adverbialer: kan uten betydningsforandring stå begge steder (se engelske eksempler på s. 9).

Et eksempel på det siste har vi her:

F v a V A

toget skal snart gå

toget skal gå snart

Men setningen kan ha så få ledd at vi ikke kan skjelve mellom plassene:

F v aA

toget går snart

9. Noen spesielle there-setninger

Som vi vet er det mange problemer knyttet til analysen av predikatet i slutfeltet, både i all almindelighet og i relasjon til setningsskjemaet. Det kan f.eks. diskuteres hvordan verbalet skal avgrenses i forhold til nominale og adverbiale bestemmelser. Når det gjelder problemkomplekset "preposisjonsobjekt", "transitiv verbalgruppe" m.m., noterer jeg at C, som her gjennomfører en dobbeltanalyse, argumenterer med leddstillingsforhold - innskytning av et adverbial - for at leddgrensen går foran preposisjonen endog ved "an idiomatic case" som call on ('visit', 1163):

V N A

look disdainfully at the picture
call unexpectedly on the dean

Men alle disse vanskeligheter er stort sett de samme for engelsk som for norsk grammatikk, så det er ingen grunn til å oppholde seg ved dem akkurat her.

Derimot har visse there-konstruksjoner krav på oppmerksomhet i vår sammenheng. Jeg minner først om infinitt-konstruksjoner som disse:

V N

hear him leave the house in a hurry
hear him leaving the house
know him to be a man of integrity

Vi sier at de står sammen med nominalet him på N-plassen og analyserer dem på et senere trinn, i en skjema-analyse ved hjelp av et infinitt-skjema som i hovedsaken - det gjelder også for engelsk, antar jeg - svarer til setningsskjemaets slutfelt.

De there-konstruksjonene vi vil se på, har det til felles at de korresponderer med setninger uten there på den måten at disse clause pattern er "forskjøvet nedover", vi vil si: til N-plassen, hvor vi får la dem stå samlet og uanalysert i første omgang. Det er to typer:

A. There-setninger som kan sees i forhold til passivsetninger.
Jeg antar at de skal behandles slik i setningsskjemaet:

n v V N

a whole box	has	been	stolen
there	has	been	a whole box stolen
no shops	will	be	left open
there	will	be	no shops left open
there	was		a plan worked out by a firm in Leeds
there	were		two different committees established

De to siste eksemplene er tatt (litt forenklet) fra UEG (336),

som sier om dem: "Such sentences represent a fusion of an existential statement, the first part, and a predication on the entity introduced in the existential. The -ed form which post-modifies plan and committees cannot really be said to form the passive with the finite Predicators was and were. They are probably best analysed as reduced relative clauses." Det heter også (340): "Norwegian has a rich variety of presentative constructions. Unlike English, it allows true passive presentatives." Men det siste er vel en pedagogisk motivert forenkling, for ifølge UEG selv (336), finnes det "a rare and formal variant of the presentative construction" som står i passiv, og dermed i setnings skjemaet slik:

F	n	v	V	N	A	Ekstra
in London			was	held	a demonstration	against ...
yesterday,						
			there was held	a demonstration		in L. y. against.

I siste setning ser vi leddene stå i slutfeltets normalrekkefølge (V N A), men det gjør de ikke alltid i there-setninger med passivt verbal. Vi ser på et eksempel fra C (1409):

n	v	V	N	A	Ekstra
the mayor		presented	a gold medal		to the winner
a g. m.	was	presented			to the winner by the mayor
there	was		a g. m.	presented	
				to the w. by the m.	
there	was			presented	a g. m.
				to the w. by the m.	

Her er presented to the winner by the mayor behandlet som ett ledd i analysen av begge there-setningene, men den siste er nok ikke helt riktig analysert. For når was og presented står i kontaktstilling, skal de oppfattes som verbalet i en ren passivsetning, altså

n	v	V	N	A	Ekstra
there was		presented		to the w. by the m.	a gold medal

Men kanskje er heller ikke denne analysen riktig. I hvert fall er det en eiendommelighet ved denne passivsetningen at det ledet som jeg har antatt står i ekstraposisjon, ikke kan flyttes inn i setningen uten at den opphører å være en passivsetning; for da blir a gold medal stående foran presented på N-plassen (nest siste setning på forrige side), siden det er nærmest umulig engelsk å ha:

n	v	V	N	A
there was		presented	a gold medal	to the winner by the mayor

Forholdet er visstnok det samme ved disse setningene:

there was repeated	with harsh insistency	a word sounding like 'adenoids'
there was built	into the machine	a wonderful gadget that ...

B. There-setninger som kan sees i forhold til setninger med progrèssivt verbal. Uansett hvordan man vil oppfatte dem - "The -ing clause is both related to a relative clause and to a main clause with the progressive aspect" (UEG 288) - må de vel inngå slik i vårt setningsskjema:

n	v	V	N	A
no one	was	waiting		
there	was		no one waiting	
somebody	is	playing		with your dog
there	is		somebody playing with your dog	
a girl	is	putting	the kettle	on
there's			a girl putting the kettle on	
two bulldozers	have been	knocking	the place flat	
there	have been		two knocking bulldozers the place flat	

Liksom det forekommer there-setninger med passivt verbal,

forekommer det there-setninger med progressivt verbal; leddstil-
lingsanalysen kan da bli problematisk på samme måte. Her er et
eksempel fra UEG (337):

n	v	V	N	A	Ekstra
a group of prisoners	was	waiting		under the oak	
there	was		a g. waiting of p. under the oak		
there	was		waiting under the oak		a g. of p.
there	was	waiting		under the oak	a g. of p.

Til slutt her står to forskjellige analyser av en og samme for-
mulering, men bare den siste er visstnok riktig; for det er en
setning med progressivt verbal. Men da er forholdet som ved de
passivsetningene vi så: hvis leddet i ekstraposisjon settes inn
i setningen på det eneste sted hvor det kan stå, nemlig mellom
was og waiting, får vi annen setning ovenfor, og så er det ikke
lenger en setning med progressivt verbal.

10. Noen spesielle inversjonstyper

Også i engelsk kan et infinitt (med bestemmelser) stå som fun-
dament:

	k	F	n	v
he did not know when he would see her again,				would
they have promised to finish the work,		and finish it		they will
he had to mix with this mob and somehow survive,		but survive		he did
something had to give,		and give		it did

Det er ingen vanlig uttrykksmåte (ikke i norsk heller). Ander-
ledes med den inversjonstypen som er illustrert nedenfor, hvor
en partisippform med bestemmelser står som fundament; den er
"common in journalism" (C 1379) eller som UEG (309) uttrykker

det: "particularly common in journalese" ("derogatory" ifølge min ordbok).

F	v _F	n
shot by nationalist guerrillas	were	two entirely innocent tourists
hidden at the foot of the Downs	are	some of the most attractive villages in East Sussex
also killed	was	local photographer Reid Blackburn, who ...
addressing the demonstration	was	a quite elderly woman
doing especially well	are	top-priced luxury items
sitting at her desk in deep concentration	was	my sister Flora

Alle disse eksemplene kan omformes til setninger uten inversjon med infinittene på V-plassen, også de tre siste (my sister Flora was sitting ...). Men slike setninger med et ing-ledd som fundament kan ikke alltid omformes på den måten, og hvis ikke, taler UEG (311) om "a kind of syntactic blend" hvor "the syntactic analysis is uncertain" ("English -ing forms are chameleon-like"), men heller til å oppfatte fundamentet som et adverbial. Her er to eksempler fra UEG med tilhørende muligheter og umuligheter:

F	v _F	n	v	V	N
adjoining the library	is	an anteroom			
		*an anteroom	is	adjoining	the library
		an anteroom		adjoins	the library
		there	is		an a. adjoining the library
accompanying the picture	was	a handwritten note from ...			
		*a h. n. ...	was	accompanying	the picture
		there	was		a h. n. accompanying the picture

Overgangen til setninger med inversjon etter et åpenbart adverbialt fundament kan så demonstreres med eksempler som dette:

F	v _F	n
sitting at the table opposite them	were	three men
at the table opposite them	were	three men
opposite them	were	three men

Setninger som dem vi her har sett - med inversjon og en partisipalkonstruksjon eller et (annet) adverbialt fundament - kan ofte (men ikke alltid) omformes til there-setninger, således de tre like ovenfor. Her er noen flere eksempler på det:

F	v _F	n	v	V	N	A
enclosed with the letter	is	a description of ...	is	enclosed		with the letter
enclosed with the letter		a d. of ...				
enclosed with the letter		there	is		a d. of..	
(standing) next to me	was	a bald man dressed in ..	was	standing		next to me
(standing) next to me		a b. m. ...				
behind the cordon	was	there	was		a b. m...	
behind the c.		a line of pickets				
then		there	was		a l. of..	
then		a beautiful blonde		appeared		
then	appeared	a b. b.				
then		there		appeared	a b. b.	

I inversjonssetningene setter jeg, som man ser, hele tiden det finitte verbal på v_F-plassen, den som svarer til v-plassen i det norske skjema; i slike setninger slår også i engelsk finittet følge med det ledd som settes som fundament. Subjektet står på n-plassen, som i engelsk med enda større rett enn i norsk kan kalles subjekt-plassen. Men subjektet behøver ikke å

stå der. Det kan stå i sluttfeltet, og også her gjelder at setningene ofte, men ikke alltid, kan omformes til there-konstruksjoner. Eksempler:

F	v _F	n	v	V	N	Ekstra
into the room	had			staggered	a total stranger	
into the room		there	had	staggered	a total stranger	
into this gap	is			placed	a T-shaped buried point	
to this list	may			be added	ten further items of importance	
on his face	would			be	a look of rapt, almost terrified concern	
by 'strategy' is				meant	the basic planning of the operation	
more recently	has			come	the news of a third crash	
so absurd	had			been	his manner	that everybody stared

Jeg antar altså at disse setningers eneste nominalledd er forskjøvet til N-plassen og ikke ut i ekstraposisjon. Tilsvarende norske setninger får samme analyse; jeg gir to eksempler med et adverbial til slutt, og tilføyer i parentes den subjektivikaren som kunne stå på n-plassen:

F	v	n	V	N	A
på dette		må (der)	svares et ubetinget nei	fra vår side	
til de nevnte	er (det)	kommet enda en		i den senere tid	
vanskeligheter					

De to første engelske setningene ovenfor er tatt fra C (1410), som også anfører to andre there-versjoner (bedømmelsestegnene er C's):

F	n	v	V	N	A	Ekstra
?	*there	had	staggered	a total stranger	into the room	
	?	there	had	staggered	into the room	a total stranger

Disse to eksemplene sammen med de to første synes da å si: En

there-konstruksjon med et verb av typen stagger skal helst ikke ha tomt fundamentfelt. Hvis den har det, står "the notional Subject" helst i ekstraposisjon og meget nødig på N-plassen. Der står det når presenteringens typiske adverbial settes som fundament; men da kan man også, som inversjonssetningen viser, presentere uten presentering, dvs. uten noe there på n-plassen.

11. Noen bemerkninger til UEG

Det setningsskjema (med varianter) som vi er kommet frem til, dekker så vidt jeg kan forstå engelsk setningsbygning såpass godt at man skulle tro det ville være nyttig å bruke det i fremstillinger av engelsk grammatikk. I særlig grad måtte det være godt å ha det til rådighet ved opplæringen av studenter som også kjenner det skandinaviske. Med noen få eksempler skal jeg antyde hvordan fremstillingen i UEG i så fall kunne gis en litt annen dreining.

Under overskriften "Some contrastive observations" i kapitlet om adverbialer står det (261): "In spite of the great freedom of Adverbial placement in both languages, there are some differences that are worth drawing attention to", hvorefter dette skjer i seks punkter fra A til F. Her leser vi (262):

"C. Mid-position¹ is a common one in English, but is excluded in Norwegian main clauses, except with complex verb forms. Compare:

¹ Hva mid-position er, forklares i UEG (237) slik: "Mid-position is the place between the Subject and the Predicator [verbalet]. Since, however, the Predicator may consist of several verbs, mid-position includes positions between any auxiliaries in the Predicator." Her ser det ut til at den viktigste posisjon inne i den infinitte verbaldel er glemt, den mellom et hjelpeverb og hovedverbet. Den "slutningen" som innledes med "Since", er også besynderlig. Man skulle tro at det ville være nok (innenfor bokens rammer) ganske enkelt å si: Mid-position is the place between the Subject and the main verb.

278. I often met him at that time. Jeg møtte ham ofte på den tiden.

279. I have often met him in Oslo. Jeg har ofte møtt ham i Oslo.

280. He then politely explained how the work was organised. Siden forklarte han tålmodig hvordan arbeidet var organisert.

Mid-position in English very often corresponds to a post-verbal position in Norwegian."

Dette er i og for seg godt nok, kanskje til og med den mest hensiktsmessige måte å uttrykke det på i en slik lærebok; men det er heller ikke utelukket at studentene ville få vel så god innsikt i forholdet mellom engelsk og norsk om setningsskjemaene ble brukt her.

La oss da først rense eksemplene for distraherende trekk som ikke direkte vedkommer emnet. De to versjonene i 280 bør være oppbygget på samme måte (uavhengig av hva en eller annen oversetter måtte ha gjort), altså forandrer vi den norske til "Han forklarte siden tålmodig hvordan ..." (eller den engelske til "Then he politely explained how ..."). Men dette er mindre viktig enn at vi gjør best i å erstatte him/ham i 278 og 279 med f.eks. Peter for å holde temaet trykklett pronominalt objekt i norske hovedsetninger utenfor. Når vi så oppstiller setningene i 278 og 279 overfor hverandre (med 280 blir det på samme måte), kan vi i pedagogisk øyemed se bort fra at første del av dem behandles anderledes i det norske enn i det engelske skjema, og ganske enkelt skrive:

	a	V	N	A
1	I	have	often met	Peter in Oslo
2	jeg	har	ofte møtt	Peter i Oslo
3	I		often met	Peter at that time
4	jeg	møtte	ofte	Peter på den tiden

Dermed får studentene umiddelbart et inntrykk av hovedsaken, nemlig at det mindre dreier seg om adverbialene enn om verbalene. De ser at ofte og ofte oppfører seg likedan ved å stå i midtfeltet, dvs. foran V-plassen, og ser videre at rekkefølgeforskjellen beror på at det engelske hovedverb blir stående på den plassen også som finitt. Når man følger de tankebaner setningsskjemaet anviser, orienterer man seg etter plasser som kan være tomme, i dette tilfelle etter V-plassen, som kan være tom i norsk.¹

Jeg benytter anledningen til å vise hvordan vi arbeider med setningsskjemaet, og går videre til UEG's norske setning 278. Hvis vi antar at ham er trykklett der, får vi demonstrert en ikke uvesentlig funksjon setningsskjemaet har: å gjøre det lettere å avdekke avvikelser fra den normalorden som skjemaet er bygget opp på. For trykklette pronominal objekter står ikke på N-plassen, men slår følge med hovedverbet når dette som finitt settes hvor det må stå i norske hovedsetninger, i midtfeltet. Sml.

a V N A

5 jeg møtte ofte ham på den tiden

6 jeg møtte ham ofte på den tiden

Men vi kan utnytte eksemplet mer: Det er jo faktisk mulig å plassere både Peter og det trykketunge pronomet foran ofte; og da er det adverbialet vi lærer noe om, nemlig at det også kan stå i slutfeltet, at det er et fritt adverbial (se s. 37 foran):

a V N A

7 jeg møtte Peter/ham ofte på den tiden

Av dette følger forøvrig at analyse 6 ovenfor, med trykklett pronominalt objekt, er litt for enkel når det gjelder ofte; forskjellen mellom plassering på a og på A er borte her. Dermed blir det bruk for den notasjonen jeg kom inn på i siste del av kap. 8; så isteden for 6 får vi (ham stadig forutsatt trykklett):

¹ Når be fungerer som finitt hovedverb, er V-plassen tom i engelsk også. I they were probably hostile står probably i midtposisjon (et spesialtilfelle som ikke dekkes av UEG's definisjon).

aA A

8 hun møtte ham ofte på den tiden

Hvis vi negerer setningen, spalter den seg:

 a A

9 hun møtte ham ofte ikke på den tiden

 a aA A

10 hun møtte ham ikke ofte på den tiden

Og innfører vi her et finitt hjelpeverb, går 9 over til 11 mens

10 spalter seg:

 a V N A

11 hun kunne ofte ikke møte ham på den tiden

12 hun kunne ikke ofte møte ham på den tiden

13 hun kunne ikke møte ham ofte på den tiden

Betydningsforholdene kan så studeres nærmere med utgangspunkt i tolkningsretningene

T_1 ofte [ikke møte ham]

T_2 ikke [ofte møte ham] = ikke [møte ham ofte]

Kfr. UEG 255 ff med fine bemerkninger om emnet adverbialer og negasjon.

(11 og 12 viser at det kan være nyttig å sondre mellom "plass" og "posisjon". Vi kunne si, som hittil, at ofte står på samme plass, a-plassen, i 11 og 12 men i forskjellig posisjon.)

UEG fortsetter sine kontrastive observasjoner i et punkt D som stort sett handler om det samme som det foregående. Her står det (263): "Unfortunate placements like those in ...

*America became now a land of capitalists

... can be ascribed to interference from Norwegian. English only allows an Adverbial between the Predicator and an obligatory constituent if the latter is very long and informative and has been postponed to the end of the clause".

Dette gir anledning til å peke på en fordel man har i setnings-skjemaets feltinndeling: man kan behandle feltene hver for seg

når dét passer en, og se på samspillet mellom dem når dét passer best. Det som i sitatet sies om engelsk, kunne med fordel formuleres som en felles regel for norsk og engelsk hvis man orienterte seg i forhold til V-plassen istedenfor til verbalet (the Predicator). Men den regelen har riktignok lite å gjøre akkurat her, siden feilen beror på at finittet er plassert på v-plassen, som i norsk, og ikke på V-plassen.

Her passer det godt å gå videre til kapitlet "It and there", hvor en underavdeling med overskriften "The position of the place Adverbial" (332) innledes slik: "The place Adverbial which is often found in there constructions is usually placed at the end" (min uthevelse her og nedenfor), men også "Initial placement" forekommer jo - med eksemplene

Initial						End
F	n	v	a	V	N	A

there is a telephone in the kitchen

in the kitchen there is a telephone

Dermed er to av den engelske adverbiallæres tre hovedposisjoner nevnt, så vi venter å møte den tredje når vi leser videre:

"Medial placement of the Adverbial is more rare ..." Men eksemplene er som dette:

n	V	A		Ekstra
---	---	---	--	--------

there flashed across my mind a vision of endless lines of
starving Jews

Dette er forvirrende sprogbruk, særlig tatt i betraktning at en autoritativ grammatikk som C bruker Initial, Medial og End om de tre posisjoner. Dette er ikke posisjon Medial = Mid, for adverbialet står ikke mellom subjektet og hoved verbet (medmindre man gjør er. formidabel saltomortale og sier: jo da, det står jo mellom verbalet og "the real Subject"). Ifølge UEG er det riktignok heller ikke End, for denne posisjonen, den som omtales til

slutt i sitatet på s. 48, holder UEG av en eller annen grunn utenfor tredelingen (se UEG s. 238); men for C er det en variant av End (iE, dvs. initial End). Når man har et setningsskjema til rådighet, kan man innlede fremstillingen av det emnet vi nu oppholder oss ved, med f.eks. å si: Det stedsadverbial som så ofte forekommer i presenteringer, står - som stedsadverbialer i all almindelighet - vanligvis i slutfeltet, på A-plassen, eventuelt fulgt av andre adverbialer på A-plassen og/eller av "the real Subject" i ekstraposisjon. - Dermed er man ferdig med den hovedplassen, A-plassen, og kan gå videre med fundamentfeltet (Initial) og eventuelt midtfeltet, a-plassen, "ekte" Medial.

12. Sammenfatning

Her gir jeg en oversikt over de forskjellige varianter av et engelsk setningsskjema som vi er kommet frem til. Til alle formelne skal det tilføyes en Ekstra-plass foran og bak for ledd i ekstraposisjon, og aller forrest en k-plass for konjunksjonaler.

Det som egner seg best som oversiktsskjema over engelsk setningsbygning når alle setningsarter skal være dekket med én formel, er formodentlig dette:

F	v _F	n	v	a	V	N	A
---	----------------	---	---	---	---	---	---

Skjemaet har tre felter, jeg har foreslått å kalle dem:

frontfelt/front field, mid-felt/mid field og slutfelt/end field.

Det som står i frontfeltet, kan da kalles frontledd/front element. Men her har jeg for det meste holdt meg til betegnelsene fundamentfelt og fundament.

Formelen dekker:

1. Utsagnssetninger uten inversjon med finitt hovedverb; i dem står det finitte verbal på V-plassen, de har sluttfinitt.

2. Utsagnssetninger uten inversjon med finitt hjelpeverb (operator); i dem står det finite verbal på v-plassen, de har midtfinitt.
3. Utsagnssetninger med inversjon og spørre- og imperativsetninger; i dem står det finite verbal på v_F-plassen, de har frontfinitt.

Det infinitte verbal (i tilfellene 2 og 3) står på V-plassen. Subjektplassen er n-plassen. Når subjektet innleder utsagnssetninger uten inversjon, kan man si at det står i fundament-/frontfeltet eller si at det står fast på n-plassen; i fremstillingen her har jeg valgt det siste.

Jeg har nevnt at grensen mellom feltene kunne trekkes anderledes enn det er gjort i formelen ovenfor. For det første kunne man la frontfeltet omfatte både F-plassen og v_F-plassen; men det har jeg forkastet. For det annet kunne man gjøre slutfeltet til et rent hovedverbal-felt ved å utskille en egen v-plass for infinitte hjelpeverber foran det infinitte hovedverb på V-plassen, altså f.eks. slik:

$$\underline{F \quad v_F \quad n \quad v_f \quad a \quad v_i \quad V \quad N \quad A}$$

Men i den foregående fremstilling har jeg fulgt skandinavisk praksis og lagt hele det infinitte verbal til V-plassen. Derfor er skjemaet som på forrige side.

Skjemaet kan forfines ved at man tilføyer adverbialplasser; de viktigste står her:

$$\underline{F \quad v_F \quad n \quad a' \quad v \quad a \quad V \quad A' \quad N \quad A}$$

Og man kan gå videre og tilføye plasser for adverbialer som står inne i det infinitte verbal:

$$\underline{F \quad v_F \quad n \quad a' \quad v \quad a \quad V \quad A'_i \quad V \quad A'_i \quad V \quad A' \quad N \quad A}$$

Omvendt kan skjemaet forenkles. Det er godt å ha som det

står, for det gir et samlet bilde og er nyttig når man vil behandle forholdet mellom forskjellige setningstyper; da kan man analysere setningene og avbilde dem sammen ved hjelp av dette ene skjema. Men vi må jo ha klart for oss at det er to skjemaer som er slått sammen til ett; det fremgår av at v_F -plassen og v -plassen aldri kan være fylt i en og samme setning. De to setnings-skjemaer i egentlig forstand som man har bruk for til beskrivelsen av engelske setningers bygning, og som det ofte antagelig er mest praktisk å arbeide med hver for seg, er disse:

F n v a V N A for utsagnssetninger uten inversjon,

F v_F n a V N A for andre setningstyper.

Det siste er jo det samme som det skandinaviske. Den eneste synlige forskjell mellom formlene (når vi ser bort fra indeks F) er n v mot v n, og det kan vi utnytte til å gi dem navn: nv-skjemaet og vn-skjemaet. Slår vi dem sammen, får vi vnv-skjemaet. Disse navn svarer til dem som etter min erfaring fungerer (pedagogisk) best som navn på det norske hovedsetnings- og bisetningsskjema, nemlig vna-skjemaet og nav-skjemaet.

Til avslutning gir jeg en skjema-analyse av seks norske og seks engelske eksempler oppstilt parvis - med disse bemerkninger: Hvis vi vil ha et navn på slutfeltet som sier mer enn at det kommer til slutt og noe treffende om det som står der, hva skulle vi da velge? Diderichsen kalte det innholdsfeltet, men vel så god er kanskje betegnelsen predikatfeltet. Slutfeltet er både i norsk og i engelsk feltet for sprogets inventar av verber med nærmere bestemmelser eller utfylninger, m.a.o. for dets forråd av predikater i trangere forstand, utvidet med valensfrie predi-

katsadverbialer til predikater i videre forstand. Her er norsk og engelsk såpass like at samme formel - VNA - dekker hovedsaken. Men når hovedsetningen dannes, når finittfaktor og subjekt og setningsadverbialer trer til, blir norsk og engelsk meget forskjellige. - Jeg minner om oppstillingen på s. 21, hvor norske og engelske setninger ble analysert i samme skjema. Der kan man bl.a. se hvordan det tar seg ut å sette et subjekt som innleder en norsk utsagnssetning, på n-plassen fulgt av det finite verbal på det engelske skjemas v-plass. Men nu gjelder det å få tydelig frem det helt karakteristiske ved norsk og engelsk sett i forhold til hverandre, og da kan vi ikke gjøre slike sprell bort fra Diderichsen; vi må ha finittet på hans skjemas v-plass og dermed et innledende subjekt i fundamentfeltet:

	k	F	v _F	n	v	a	V	N	A
1							få	et brev	
							receive	a letter	
2	at			han		aldri	fikk	det brevet	
	that			he		never	received	that letter	
3		han	fikk			aldri		det brevet	
				he		never	received	that letter	
4		han	fikk			ikke		det brevet	
				he	did	not	receive	that letter	
5		det brevet	fikk	han		aldri			
		that letter		he		never	received		
6			fikk	han		aldri		det brevet?	
			did	he		(n)ever	receive	that letter?	

Noen kommentarer til Askedals 'Beschreibung Norwegischer Partikelstrukturen'

Thorstein Fretheim
Universitetet i Trondheim

1. Er det fordi lingvisten John Ole Askedal er germanist, at han er blitt så opptatt av å studere "Abtönungspartikeln" i norsk talemål? Ikke noe sted står det lingvistiske studiet av setningspartikler og partikkelbruk sterkere enn i Forbundsrepublikken, så en medvirkende årsak er nok hans faglige forankring i tyskstudier. Og likevel ville det være helt galt å betrakte Askedals bidrag til vår økte innsikt om norsk språkstruktur og norsk språkbruk som en bieffekt av et hovedengasjement knyttet til germanistiske studier. Han har utforsket og skrevet om norsk grammatikk så lenge jeg kan huske. Ofte i kontrastiv tysk-norsk sammenheng. Arbeidene om partikler utgjør bare en liten del av det hele (se f.eks. Askedal 1982,1984,1986).

Den kombinasjonen av John Ole Askedal og Anne-Cath. Vestly som vi møter i *Norskraft* nr. 56 (Askedal 1988), synes jeg er bra. Han velger å ty til denne barnebokforfatteren når han trenger et ekte uakademisk talemålsnært språkmateriale. Det fungerer fint - til et visst punkt.

Vestlys bøker er en rik kilde når det gjelder forekomster av slike typiske talemålsinnslag i syntaksen som pragmatiske partikler. Og likevel er det så mange interessante strukturelle sammenhenger og kontraster på dette feltet som en aldri vil kunne avdekke så lenge en, som Askedal, holder seg til et skriftspråkskorpus og ikke stiller spørsmål om prosodiske trekk ved replikkene til Ole Aleksander, Aurora, mormor eller Guro.

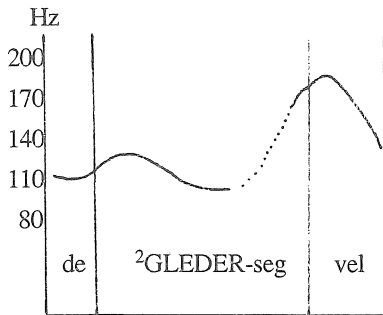
Egentlig er det vel nokså opplagt at det er riktig og naturlig å studere slike talemålsfenomen som pragmatiske partikler i et **talemålsmateriale** istedenfor et **skriftspråksmateriale**, og personlig er jeg ganske opptatt av å forsøke å informere om gevinstene ved å gå direkte til talemålet med all den regelstyrte informasjonen som gir seg uttrykk gjennom prosodisk struktur.

Studiet av setningsprosodi gir oss blant annet et ekstra sett av kriterier for å foreta en funksjonsbasert kryssklassifisering av partikler, en klassifisering som blir mulig når man tar konsekvensen av at suprasegmental og segmental form er like vesentlige i det totale bildet av partiklens kommunikative rolle.

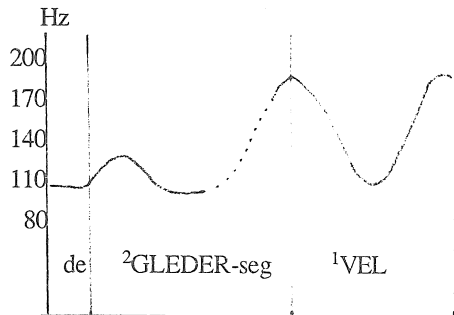
I en artikkel som ble trykt i *Maal og Minne* for en del år siden (Fretheim 1981a), påviste jeg at partikler som *jo* og *vel* endrer karakter om vi flytter dem fra den S-interne posisjonen etter det finite verbet (midtfeltet) til en etterhengt posisjon (ekstraposisjon). Det jeg ikke hadde full klarhet over da jeg arbeidet med den artikkelen, var at de etterhengte partiklene kjennetegnes ved helt bestemte intonasjonsegenskaper, mens partikler i midtfeltet ikke har noen spesielle intonasjonsegenskaper som skiller dem ut fra andre leksemer i språket. Dette får blant annet konsekvenser for hvordan vi prosesserer setninger med et enverdig verbal umiddelbart fulgt av en pragmatisk partikkel, som i setningen *De gleder seg vel*.

Figur 1 viser en grunntonekurve med en ubetont partikkel som befinner seg utenfor tonelagsgruppen (eller FOTEN) ²GLEDER-seg, og som derfor bare kan oppfattes som etterhengt partikkel (jf. Fretheim 1988a). I Figur 2 er partikkelen *vel* derimot betont, og til og med et FOKALT betont setningselement med utpreget lavtone fulgt av sterk heving av grunntonen.

Figur 1

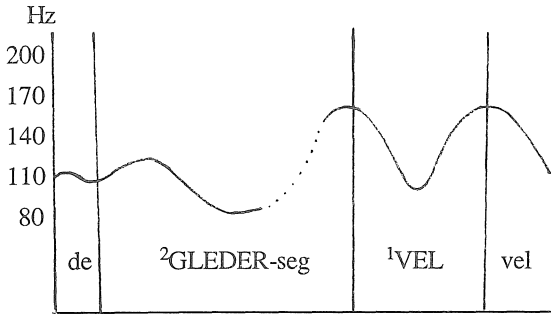

Figur 2

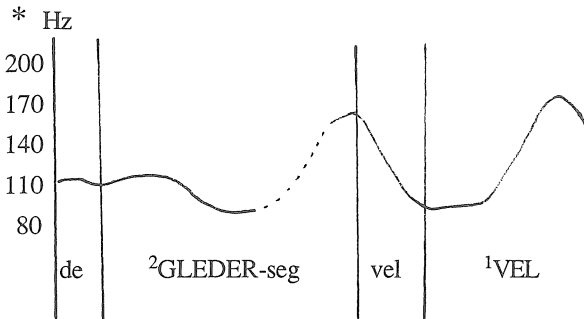
At partikkelen *vel* i Figur 2 virkelig befinner seg syntaktisk i en annen og "tidligere" setningsposisjon enn det tilsvarende ordet i Figur 1, ser vi tydelig om vi kombinerer en midtfeltspartikkel med en segmentalt identisk etterhengt partikkel. Den siste får samme tonale form som partikkelen i Figur 1, og den første blir som i Figur 2:

Figur 3

I Figur 4 har jeg forsøkt å gjøre dette i omvendt rekkefølge, med en fallende fotekstern partikkel fulgt av en partikkel som er fokalt betont. Resultatet blir helt ugrammatisk:

Figur 4

Jeg mener å kunne gjøre rede for hva som er galt med det tonale mønsteret i Figur 4. Fotekstern partikkel betyr setningsekstern (ekstraponert) partikkel, og betont partikkel innebærer plass i midtfeltet. Rekkefølgen blir følgelig som i Figur 3, ikke som i Figur 4. Dette skal jeg gjøre nærmere rede for.

Innholdsmessig sett skulle forskjellen mellom den ubetonte og den betonte partikkelen *vel* være klar nok. Grunntonemønsteret i Figur 1 passer for en person som stiller et spørsmål (og venter et positivt svar). Den betonte partikkelen i Figur

2 viser at ytringen der ikke nødvendigvis fungerer som spørsmål. Talehandlingen kan være et spørsmål, men den kan like gjerne være en dempet påstand. Denne pragmatiske tvetydigheten er typisk for de midtfeltplasserte partiklene (jf. Fretheim 1981a). Uansett om avsenderen informerer adressaten eller ber adressaten om informasjon, vil midtfeltspartikkelen *vel* være gangbar. Etterhengt *vel* fungerer derimot som turgivende signal og utelukker påstandsfunksjonen (ibid).

Vi gjør altså bruk av vår grammatiske intonasjonskompetanse ved innkodning og avkodning av de ulike partikkelkategoriene slik de opptrer i talte ytringer. Skriftspråket gir oss anledning til å bruke et komma foran etterhengte partikler for å markere at de befinner seg utenfor "setnings-skjemaet", men slike partikler er utvilsomt mye vanligere i tale enn i skrift (hvor deres eneste funksjon er å gi en naturtro gjengivelse av formelle trekk ved en samtale). De spesielle prosodiske reglene for hvordan ekstraponerte partikler i norsk kan uttales, vil normalt gjøre det nokså lett å høre forskjell på de to partikkeltypene, selv i setninger hvor ordstillingen ikke er til noen hjelp, som i Figur 1 og 2.

I min egen form for østlandsk setningsprosodi er en BETONT partikkel uten unntak setningsintern, og en FOTEKSTERN UBETONT partikkel er uten unntak setningsekstern. De FOTINTERNE UBETONTE partiklene tillater derimot begge de to grammatisk ulike typene, setningsintern og setningsekstern (ekstraponert). Jeg skal bruke to konstruerte samtaleutsnitt med en replikkveksling mellom A og B for å vise hvordan dette slår ut. I den første samtalen formoder B at Tine og Teodor gleder seg; i den andre spør B om A regner med at de gleder seg, samtidig som B får uttrykt sin egen oppfatning av situasjonen:

A: Hva tror du Tine og Teodor synes om at de skal flytte til Trondheim i sommer?

B: De ²GLEDER-seg-vel.

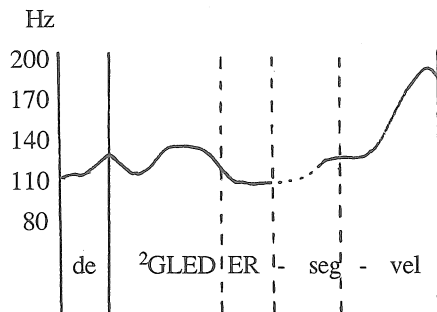
A: Tine og Teodor skal flytte til Trondheim i sommer.

B: De ²GLEDER-seg-vel?

Den grafiske forskjellen mellom punktum og spørsmålstegn kan narre oss til å tro at

disse to ytringene til B ikke vil ha samme prosodiske behandling på slutten av signalet, men her er det ikke nødvendigvis noen forskjell. Begge kan få det grunntonemønsteret som er avbildet i Figur 5. (De brutte vertikale linjene innenfor foten markerer omtrentlige stavelsesgrenser.)

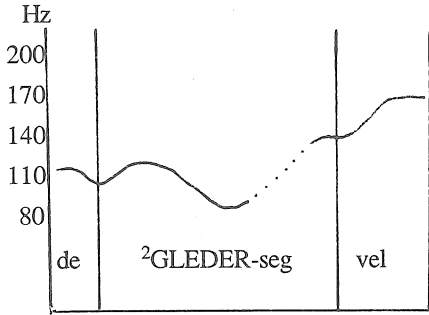
Figur 5

Partikkelen i Figur 5 kan vi se er ubetont, for var den betont, måtte en ha venta et fall til lavtone på denne siste stavelsen i ytringen. I tillegg er den fotintern, for ellers ville vokalen [æ] i den nestsiste stavelsen (*seg*) ha ligget mye høyere i tone, sånn som den gjør både i Figur 1 og Figur 2 hvor det refleksive pronomenet avslutter foten.

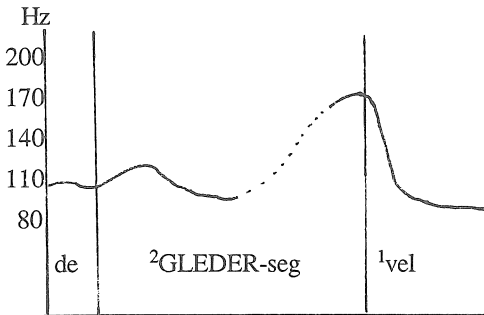
Ved uttale med fotekstern partikkel finner vi en systematisk fonologisk forskjell mellom FALLENDE og IKKE-FALLENDE (stigende) tone. Dette er en pragmatisk viktig forskjell. Ytringen fra Figur 1 ville faktisk ikke ha kunnet gå inn i noen av de to replikkene til B. Den fallende tonen på fotekstern partikkel impliserer at A har sagt noe som får B til å tro at A mener Tine og Teodor *ikke* ser fram til å flytte til Trondheim. Det ligger et element av overraskelse i den fallende terminaltonen på den ekstraponerte partikkelen *vel*. Intonasjonen i Figur 6 åpner derimot for en tolkning av talehandlingen som regulært spørsmål stilt med forventning om bekreftende svar. Her er partikkelen fotekstern som i Figur 1, men er altså uttalt med høytone istedenfor fall til lavtone (se Fretheim 1988a; Nilsen og Fretheim 1988).

Figur 6

Når det gjelder betonte midtfeltspartikler fins det to intonasjonsmessig motsatte typer, i form av FOKAL vs. IKKE-FOKAL fot. Partikkelen i Figur 7 er riktignok betont, men den lave slutt-tonen her røper at foten ikke er fokal.

Figur 7

En sammenlikning mellom grunntonekonturene i Figur 1 og Figur 7 viser en fallende tone i siste stavelse begge steder, men stavelsen er kortere i Figur 1 enn i Figur 7, og det er en glidende tone på slutten av Figur 1, mot et nesten momentant fall til lavtone i Figur 7.

De auditive forskjellene vil være nesten like overbevisende klare som de visuelle forskjellene i de kurvene jeg har gjengitt her. *Vel* er en entydig midtfeltspartikkel både i Figur 2 og i Figur 7, og en entydig etterhengt partikkel i Figur 1 og Figur 6.

2. Jeg har påpekt at vi trenger å ta hensyn til intonasjon for å kunne identifisere etterhengte partikler og setningsinterne partikler, men i sannhetens navn må det jo sies at artikkelen til Askedal handler om noe annet enn dette. Hans undersøkelse retter seg mot helt andre typer problemstillinger. Mitt poeng er imidlertid at Askedal også ville ha hatt et sikrere grunnlag for å behandle de pragmatiske partiklenes ulike funksjoner om han for eksempel hadde tatt hensyn til de tre intonasjonsfonologiske motsetningene som ligger i Trondheimsmodellens (e.g. Nilsen 1988a, Fretheim 1988b, Nilsen og Fretheim 1988) binære trekk [\pm betont], [\pm fokal] og [\pm fallende terminaltone] (det siste ved foteksterne ubetonte ordformer). Så snart det prosodiske delsystemet trekkes inn i debatten i tillegg til mer tradisjonelle grammatiske betraktningmåter, faller flere brikker på plass enn før.

Ta for eksempel det problemet som Askedal nevner nederst på s. 86, hvor han skal gjøre rede for 2. persons pronomenerne *du* og *dere* som påheng til slike imperativsetninger i materialet fra Vestly som *Ikke vær lei deg, du*; *Putt dem under juletreet, dere*: Han sier (86-87): "Es könnte naheliegen, diese Pronomen als Vokative aufzufassen; dies ist aber deswegen keine notwendige Analyse, weil darauf "echte" nicht-pronominale Vokative folgen können (z.B. kom du, Morten!)." I en artikkel om relasjonen mellom imperativ modus og sekvenser av etterhengte ledd (Fretheim 1979) sa jeg at det blant annet er aksentueller forhold som vil avgjøre om etterhengt *du/dere* i en gitt imperativsetning skal regnes som vokativer eller regnes til samme kategori som regulære høyre-dislokerte pronomener. Et høyre-dislokert pronomener går alltid foran en etterhengt modalpartikkel, som i sin tur går foran et vokativ-pronomener. I imperativen *Gjør det bedre du, da!* virker det som om avsenderen uttrykker sin irritasjon over at adressaten har kommet med kritiske bemerkninger, mens *Gjør det bedre da, du!* virker som en oppmuntring eller oppfordring til å gjøre en litt sterkere innsats neste gang.

Den som leser dette, kan jo prøve å uttale de to imperativsetningene *Gjør det bedre du, da* og *Gjør det bedre da, du*. Resultatet vil da sannsynligvis bli at *du* får fokal betoning i posisjonen foran *da*, mens både partikkelen *da* og pronomeneret *du* gjerne kommer ut som ubetonte og foteksterne når rekkefølgen er *da du*.

Det endelige bevis for at det første av de to pronomenene er høyre-dislokert og det siste vokativt, finner vi i data av den sorten hvor setningen er deklarativ og det ene pronomenet er 1. eller 3. person istedenfor 2. person:

Morten må vel gjøre det han, da du.

*Morten må vel gjøre det du, da han.

Vi ser også at etterhengte vokative personnavn alltid plasserer seg etter eventuelle modalpartikler, og det er selvsagt ingen grunn til å anta at vokative pronomen og vokative personnavn har forskjellige regler for hvor de kan plasseres:

Gi meg litt te, du.

Gi meg litt te, Morten.

Gi meg litt te, du da Morten.

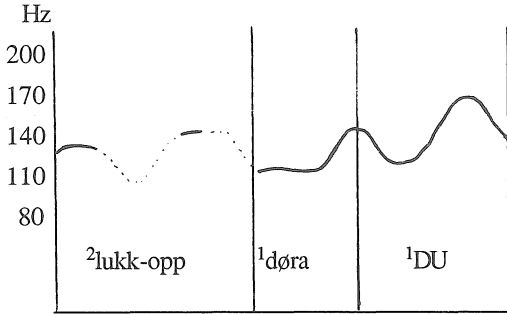
*Gi meg litt te, Morten da du.

Gi meg litt te, du da du.

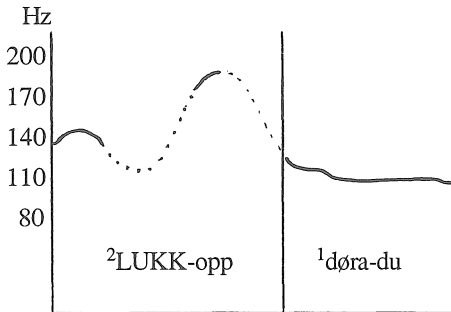
Hvordan kan vi så skille høyre-dislokert *du/dere* ut fra vokativ *du/dere* der hvor lineær rekkefølge ikke gir oss noe grunnlag for å identifisere dem? I forrige avsnitt så vi at den setningsinterne og den setningseksterne partikkelen *vel* har forskjellige prosodiske egenskaper. Det samme gjelder for de to typene 2. persons pronomen i ekstraposisjon. Jeg har allerede nevnt at et høyre-dislokert pronomen kan få fokal betoning. Den muligheten har ikke ekstraponerte navn eller pronomen med vokativ funksjon.¹ Imperativsetningen *Lukk opp døra, du* inneholder et entydig høyre-dislokert pronomen *du* når det får fokal behandling, men *du* er et entydig vokativpronomen når det er ubetont og fotinternt. Igjen ville det være aktuelt å ty til det kriteriet vi får ved å sette inn en modalpartikkel enten foran eller etter *du*. En partikkel som *da* ville måtte følge etter pronomenet når dette har fokal betoning, men må befinne seg foran *du* når pronomenet er fotinternt. Figur 8 og Figur 9 viser entydige grunntonestrukturer for to prosodisk ulike ytringer av setningen *Lukk opp døra, du*, med høyre-dislokert pronomen i Figur 8 fordi stavelsen *du*

utgjør en fokal fot i det signalet, og med vokativpronomen i Figur 9 fordi pronomenet der inngår i en fot som starter med det betonte nominalet *døra*.

Figur 8

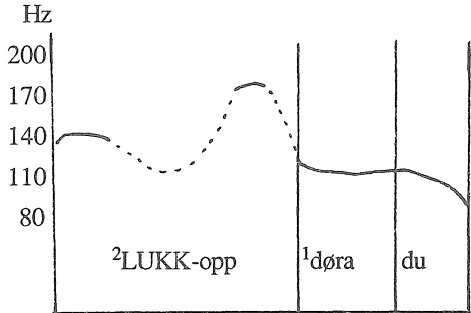
Figur 9

Nå kan jo som kjent en ubetont etterhengt ordform være fotekstern også, og det er etter min mening en klar innholdsmessig forskjell mellom fotintern og fotekstern *du/dere* i ekstraposisjon. Begge typer fungerer faktisk som talehandlingsmarkører, men mens den fotinterne i Figur 9 gjør det direkte vanskelig å forbinde imperativen med noe annet enn et direktiv, har et fotekstern pronomen en mildnende effekt som som passer utmerket for talehandlinger som primært skal virke oppmuntrende på adressaten. Vi kan forestille oss at adressaten er usikker på om det er i orden å åpne døra. Da vil bekreftelsen eller tillatelsen kunne komme i form av en ytring med et

grunntonemønster som ikke ser ut til å være nevneverdig forskjellig fra mønsteret i Figur 9, men som inneholder akkurat den lille forsenkningen av tonen på overgangen til pronomenet som viser at pronomenet kan analyseres som foteksternt.² Slik ser det ut:

Figur 10

Om vi nå ser nærmere på Askedals imperativdata av typen *Kom du, Morten!*, *Lukk opp døra du, Morten!*, oppdager vi at *du* må plasseres utenfor den foten som starter med henholdsvis *kom* og *døra* for at signalet skal bli grammatisk. I tillegg kan vi slå fast at *du* i en velformet struktur med ekstraponert sekvens *du Morten* alltid vil kunne tolkes som høyre-dislokert pronomen, og at samme sekvens er temmelig ubrukelig dersom det ikke kan være snakk om høyre-dislokering i setningen:

Du angrer vel ikke, du?

Du angrer vel ikke, Morten?

Du angrer vel ikke, du, Morten?

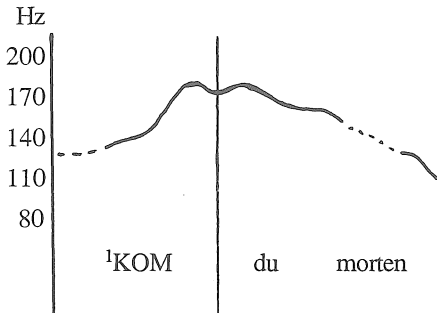
Petter angrer vel ikke, du?

*Petter angrer vel ikke, du, Morten?

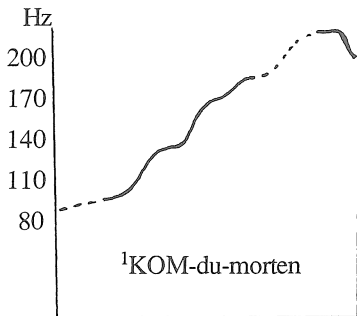
Sammenlagt gir de fakta jeg har trukket fram, tilstrekkelig evidens for at dobbel vokativ, dvs. et pronomen fulgt av et egennavn ikke forekommer i ekstraposisjon.

Sentralt i denne vurderingen står kravet om at et høyre-dislokert pronomen må være foteksternt dersom det er ubetont. Det er bare vokativpronomenene som kan være fotinterne. Hvis *du* i Askedals eksempel *Kom du, Morten!* var blitt uttalt som én fot uten noen foteksterne stavelser på slutten, ville resultatet isteden ha blitt spørresetningen *Kom du, Morten?*, der det selvfølgelig ikke lenger fins noen imperativform, men en preteritumsform som tilfeldigvis viser segmentalt sammenfall med imperativen. De relevante intonasjonstrekkene kan leses ut av Figur 12 (imperativsetning) og Figur 13 (spørresetning).

Figur 12

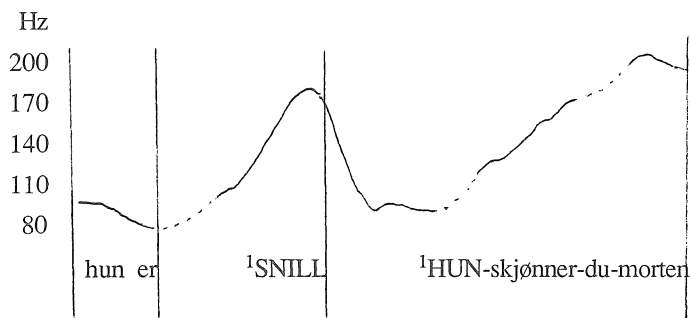
Figur 13

Hovedpoenget her er at *du* ikke kan oppfattes som høyre-dislokert pronomen når det er fotinternt sånn som i Figur 13. Men hvorfor skulle det ikke kunne fungere

som vokativpronomen? Hvordan kan vi forklare at språkfølelsen vår penser oss inn på en helt annen analyse - en analyse som gjør *kom* til preteritum og *du* til setningssubjekt? Det kan bare skyldes den grammatiske konvensjonen som sier at en får klare seg med én vokativform i ekstraposisjon. Tanken om at det skulle være benyttet en spesiell spørreintonasjon i Figur 13 kan naturligvis lett avvises, for den sterkt stigende fokale østlandske foten på slutten av Figur 14 har iallfall ingenting med spørsmål å gjøre.

Figur 14

Min konklusjon blir at Askedal har fullstendig rett når han hevder at *du* i *Kom du, Morten!* ikke behøver å analyseres som vokativ. Det som jeg nå har prøvd å demonstrere, er at *du* ikke kan analyseres som vokativ i denne sammenhengen. Kriteriene har jeg hentet ikke bare fra syntaks, og ikke bare fra prosodi. Det viktige er at vi blir mer vare overfor samspillet mellom syntaks og intonasjon.

3. Litt seinere i artikkelen sin (s. 88) siterer Askedal to setninger fra Vestly med forekomster av henholdsvis etterhengt *jo* og etterhengt *vel* :

Det var nesten ikke lyd i dem jo.

Jeg snakker om Morten vel.

Han har denne kommentaren til forholdet mellom setningsintern og etterhengt *jo* og *vel*: "Zwischen satzinternem und satzfinalelem *jo* bzw. *vel* gibt es kaum semantisch-lexikalische, wohl aber unter Umständen gewisse pragmatische Unterschiede (vgl. dazu Fretheim 1981:88,97 f.)." Her refereres det til min artikkel om "ego"-demper og "alter"-demper, to undergrupper blant de pragmatiske partikkelene i norsk, men faktum er at jeg ikke hadde noe å si om bruken av partikkelen *vel* slik den opptrer i *Jeg snakker om Morten vel*.

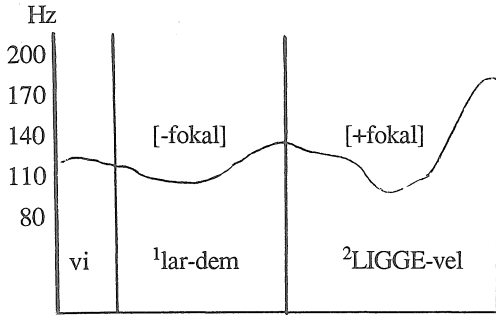
Etter min oppfatning bør den etterhengte demperen *vel* og forekomsten av *vel* i *Jeg snakker om Morten vel* betraktes som homonymer. *Vel* i Vestly-eksemplet har omtrent samme innhold som *selvfølgelig*. Partikkelen har altså en pragmatisk funksjon som nærmest er den omvendte av den demperfunksjonen som framtrer så tydelig om vi bare erstatter *jeg* med *du* i denne setningen:

Du snakker om Morten vel (?)

Det er en rent pragmatisk forskjell mellom proposisjonene som gjør at vi oppfatter *vel* i *jeg*-utgaven som forsterker av påstanden og *vel* i *du*-versjonen som demper ("alter"-demper i min terminologi fra 1981-artikkelen i *Maal og Minne*, fordi dette er en partikkel som signaliserer at senderen er interessert i å få den andre partens (samtalepartnerens) reaksjon). Derimot tror jeg det kan forsvares å kalle selve forskjellen mellom den etterhengte forsterkeren *vel* og den etterhengte demperen *vel* en leksikalsk forskjell. Når vi erstatter subjektet *jeg* i originaleksemplet til Askedal med subjektet *du*, tvinges en informant mer eller mindre til å kople ut forsterker-leksemet og kople inn demper-leksemet. For det originale eksemplet fra Vestly gjelder det motsatte: vi oppfatter bare demperen.

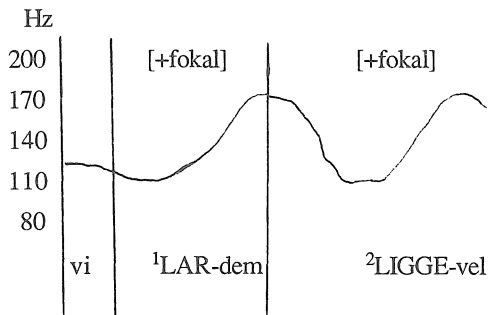
Grunnen til at jeg antar at *vel* i *Jeg snakker om Morten vel* og i *Du snakker om Morten vel* er homonymer, er at det finnes setninger med etterhengt *vel* hvor partikkelen kan forbindes med demperfunksjon eller forsterkerfunksjon uansett hva slags intonasjonsmønster senderen bruker. Denne tvetydigheten finner vi f.eks. i *Vil lar dem ligge vel (!?)* uttalt med pre-fokal fot *lar-dem* og fokal fot *LIGGE-vel* (altså en fotintern partikkel). Figur 15 gjengir dette grunntoneforløpet:

Figur 15

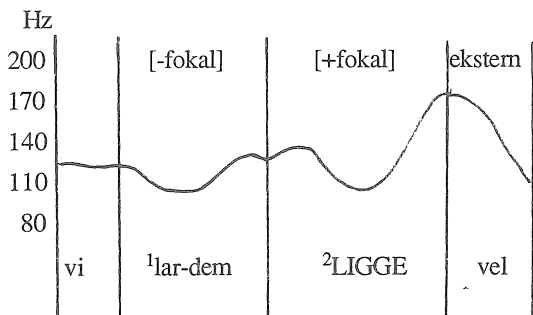

Langt vanligere er det likevel at demperen og forsterkeren avslører sin sanne natur gjennom det intonasjonsmønsteret senderen har valgt. Hvis vi lar første fot fra Figur 15 være fokal istedenfor pre-fokal, får vi en entydig demper-partikkel på slutten av ytringen. Det samme skjer om vi lar partikkelen være fotekstern. Jf. de to grunnfrekvens-strukturene i Figur 16 og 17, hvor intonasjonen altså utelukker at partikkelen tolkes som forsterker med betydningen *selvfølgelig*: En pragmatisk forskjell er det nok mellom de to signalene i Figur 16 og Figur 17 og, men *vel* fungerer iallfall som demper i begge tilfelle.

Figur 16

Figur 17

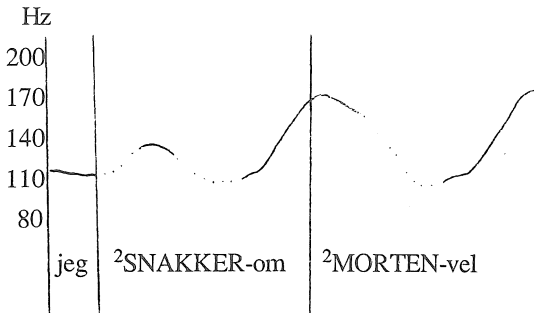
Den fokale betoningen av det finitte verbet i Figur 16 betyr at det er polariteten i utsagnet, altså selve bekreftelsen av proposisjonen, som er fokusert (jf. f.eks. Fretheim 1988b; Gussenhoven 1984). Dette intonasjonsmønsteret (to fokale topper, den første i en fot som starter med verbet) er typisk for svar på ja/nei-spørsmål, der som kjent den eneste nye informasjon ligger i at senderen bekrefter eller benekter. Når polaritetsfokusering forekommer i spørsmål, signaliserer det at spørsmålet er ledende. Den fokale betoningen av verbet kan en kanskje være fristet til å betrakte som en redundant markering av noe som allerede ligger i setningstypen (deklarativ) kombinert med etterhengt "alter"-demper *vel* (Fretheim 1981a), men [+fokal] i første fot bidrar altså faktisk til å skille ut spørsmålstolkningen som den eneste mulige tolkningen av det signalet som er representert i Figur 16. Verdien [-fokal] på den tilsvarende foten i Figur 15 tillater både en tolkning som spørsmål og en tolkning som påstand med innlagt "selvfølgelighetsimplikasjon".

I Figur 17 har *vel* fått den samme fallende foteksterte behandlingen som i Figur 1. Denne prosodiske behandlingen av partikkelen har samme funksjon i eksemplet vårt som den fokale aksenten på verbet *lar*. Talehandlingen blir pragmatisk entydig. Vi kan være ganske sikre på at senderen stiller et spørsmål med forventning om positivt svar når partikkelen uttales med fallende tone. I tillegg vil det ofte være knyttet et bestemt attitudinelt innhold til denne prosodiske utgaven av

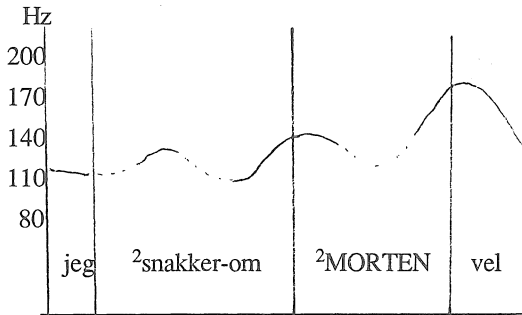
den ekstraponerte partikkelen *vel*, nemlig en antydning om at senderen er overrasket over det standpunktet adressaten synes å ha inntatt.

Så vidt jeg kan begripe, må Askedal forutsette et helt bestemt intonasjonsmønster for Vestly-belegget *Jeg snakker om Morten vel* - uten at han er klar over det. *Vel* må være både ubetont og fotintern for at denne partikkelen skal kunne tolkes som forsterker, og enhver annen tolkning vil naturligvis være i strid med intensjonen til forfatteren Anne-Cath. Vestly. Dessuten er det et krav at foten *lar-dem* er [-fokal], med en moderat stigning fra den betonte stavelsen *lar* til den ubetonte *dem*. En fokal fot som omfatter verbet og det enklitiske pronomenet, gjør det hele til et spørsmål. De som klarer å forestille seg hvordan setningen *Jeg snakker om Morten vel* lyder når den uttales med samme intonasjonsmønster som i Figur 16 eller Figur 17, de vil nok være enige med meg i at det ikke er forsterkeren *vel* som opptrer i en slik ytring, men den homofone demperen. Figur 18 og 19 nedenfor gjengir nettopp min egen uttale av *Jeg snakker om Morten vel* når jeg bruker henholdsvis polaritetsfokus på verbet (Figur 18) og fotekstern partikkel (Figur 19). På grunn av regelstyrte prosodiske egenskaper ved partikkelen *vel* når den står i ekstraposisjon, er det ikke til å komme fra at intonasjonsmønsteret i Figur 19 gjør det vanskelig å tolke dette signalet som ensbetydende med *Jeg snakker om Morten selvfølgelig*. Betydningen blir isteden "Jeg går ut fra at jeg snakker om Morten, er det ikke det jeg gjør?" Den samme betydningen uttrykker mønsteret i Figur 18, hvor det er to fokale topper i tonekurven. Fokal betoning av verbet antyder nemlig at senderen ber mottakeren ta stilling til en proposisjon som senderen antar er sann.

Figur 18

Figur 19

Etterhengt *vel* har en entydig funksjon som forsterker i setningsfragment som er svar på hv-spørsmål. Derfor virker en fallende fotekstern stavelse *vel* unaturlig i dette samtaleutsnittet:

A: Hvem er det du snakker om?

B: Morten vel.

Her må vi forutsette at den siste stavelsen i ytringen til den østnorsktalende personen B ender på høytone, og ikke på et fall til lavtone.

Jo som etterhengt modalpartikkel har flere pragmatisk ulike funksjoner. Dessuten kan *jo* være svar-partikkel (ekstraponert svarord) etter en bekreftende setning:

A: Du var ikke våken da jeg kom hjem i natt.

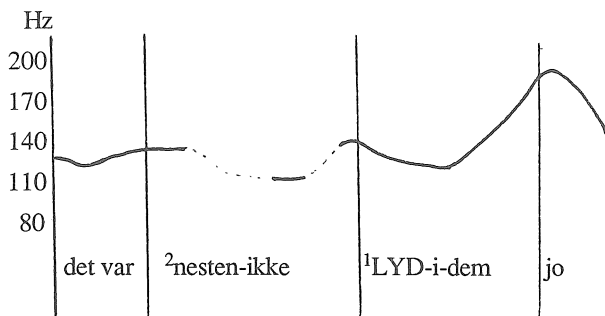
B: Det var jeg, jo!

En eksperimentell undersøkelse av de systematiske prosodiske forskjellene mellom den etterhengte svar-partikkelen *jo* og den homonyme overraskelsesprikkelen er omtalt i en artikkel jeg skrev for *Studier i Norsk Språkvitenskap 2 (Prosodi)* (Fretheim 1983). Jeg lot 20 informanter med sørøstnorsk dialektbakgrunn høre på tre prosodisk ulike versjoner av setningen *De har tatt bort alt sammen, jo*, og

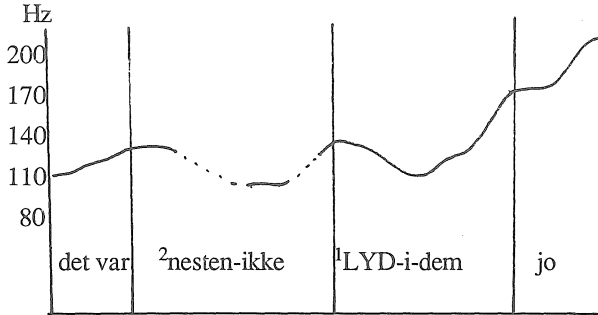
fikk dem til å avgjøre om det de hørte, betydde *De har jo tatt bort alt sammen, jo* eller *Jo. De har (faktisk) tatt bort alt sammen*. Jeg skal ikke bruke plass på å gjengi utfallet av den testen, for eksemplet til Askedal er en **nektende** setning med ekstraponert *jo* (*Det var nesten ikke lyd i dem jo*), og dette utelukker svarordsfunksjonen. En annen ting er at jeg ikke innså den distinktive forskjellen mellom post-fokalt betont og foteksternt ubetont på den tida; den gangen påsto jeg at den yringsfinale stavelsen *jo* var betont med typisk post-fokal slutt-tone, mens jeg i dag er overbevist om at alle slike ekstraponerte partikler med fallende tone i østnorsk tale er ubetonte og foteksterne.

Opplegget var likevel ikke så dumt, synes jeg. Det vil dessuten være like relevant i en undersøkelse av hvordan valget av intonasjon kan få oss til å legge forskjellige innholdsvalører i etterhengt *jo* om en velger å se bort fra svarordsfunksjonen og bare konsentrerer seg om *jo* som pragmatisk partikkel. Om jeg uttaler denne ubetonte foteksterne partikkelen slik at den må tilordnes trekket [+fallende terminaltone] i en fonologisk analyse, da kommuniserer jeg at jeg er overrasket over å oppdage at proposisjonen i setningen foran er sann. Den avsluttende høytonen som trekket [-fallende terminaltone] er karakterisert ved, gjør derimot taleakten til et ledende spørsmål, en oppfordring til bekreftelse av den positive eller negative proposisjonen. Den akustiske forskjellen i tonegang er illustrert i Figur 20 og Figur 21.

Figur 20

Figur 21

3. I en artikkel som er trykt i 'Proceedings' fra 6. internasjonale konferanse om nordisk språk og allmenn lingvistik i Helsinki 1986 (Askedal 1987), tar Askedal for seg høyre-dislokerte norske setningsledd i allmennhet, igjen med utgangspunkt i data fra barnebøkene til Anne-Cath. Vestly. Her synes jeg ikke det skiller godt nok mellom på den ene sida regulær pronominal kopiering av et subjekt eller spiss-stilt ikke-subjekt i ekstraposisjon, som i

"Da kan vi heller leke noe annet da," sa Ole Aleksander (ibid.:98)

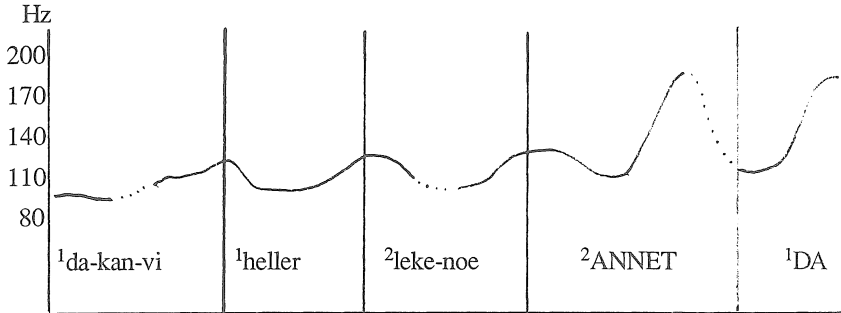
og på den andre sida dobbel partikkelbruk, som i

Det var da fælt så vanskelig å få på seg denne trøyen da! (ibid.:99)

Mens begge forekomstene av *da* i den første setningen er anaforiske pro-adverber med en antesedent som må befinne seg umiddelbart forut for dette punktet i samtalen, er begge *da* i det siste eksemplet pragmatiske (i.e. ikke sannhetsfunksjonelle) partikler.

De etterhengte anaforiske pro-adverbene har andre prosodiske egenskaper enn de tilsvarende pragmatiske partiklene, som rimelig kan være. Fordi de har et referensielt innhold, kan de aksentueres som ethvert annet setningsargument, og de kan til og med få fokal aksent, som vist i Figur 22.

Figur 22

Denne behandlingen av *da* på slutten av ytringen viser at ordet ikke er en pragmatisk partikkel.³

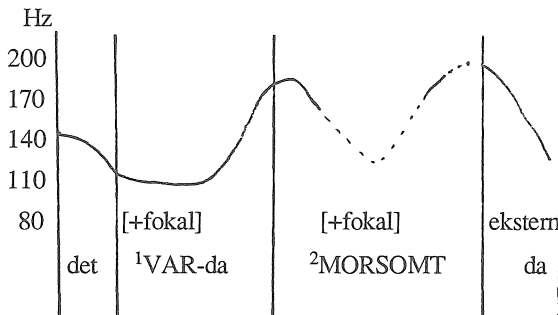
Jeg har uttalt meg om hvordan setningsinterne og ekstraponerte partikler med samme segmentale form har atskilte funksjoner. På bakgrunn av det jeg har sagt om forskjeller mellom *jo* og *vel* i midtfelt og i ekstraposisjon, skulle det framgå at jeg er litt skeptisk overfor en analyse som går ut på at pragmatiske partikler inne i setningen kopieres ute på høyre flanke. Når det gjelder den dobbelte *da*-markeringen i *Det var da fælt så vanskelig å få på seg denne trøyen da!*, må jeg likevel medgi at partikkelen i midtfeltet og partikkelen i ekstraposisjon har så godt som identiske funksjoner. Det er noe eksklamatorisk over denne setningen, og dette skyldes ikke minst det halvidiomatiske elementet *fælt så + adjektiv*.

Andre setninger med 'kopiert' partikkel *da* kan en imidlertid oppfatte på ulike vis, og som så ofte ellers vil den intonasjonsstrukturen senderen bruker, kunne påvirke adressatens forståelse av hva slags talehandling som utføres. Ta for eksempel denne setningsstrukturen:

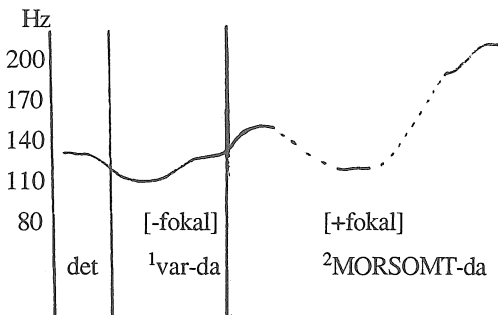
Det var da morsomt da.

Hvis dette er ment som en eksklamatorisk kommentar til noe som har inntruffet, skal siste partikkel være obligatorisk fotintern i østnorsk, og *var-da* skal ikke danne en fokal fot. Det som skjer når vi fokuserer både på *VAR* og på *MORSOMT* er at ytringen deles opp i to intonasjonsfraser (se f.eks. Fretheim 1987a,1988a,1988b, 1988c; Nilsen 1988). Bestemte regler for informasjonsstruktur i norsk talemål definerer da setningsleddet i siste intonasjonsfrase som TEMA (ibid.). Den intonasjonsformen har samme pragmatiske innhold som om det var blitt sagt *Morsomt, det var det da*, en talehandling som innebærer at senderen gjør en innrømmelse eller at senderen prøver å få mottakeren til å gjøre en innrømmelse. Grunntonemønsteret i Figur 23 er tilpasset denne innrømmende talehandlingstypen, mens mønsteret i Figur 24 er det samme som det Ole Aleksander ville ha måttet bruke når han sier *Det var da fælt så vanskelig å få på seg denne trøyen da!*

Figur 23

Figur 24

I Figur 23 kunne vi godt ha erstattet første forekomst av *da* med den forsterkende eller konsessive midtfeltspartikkelen *nå* : *Det var nå morsomt da!* Den endringen ville ikke ha ført noesteds hen om vi hadde forsøkt å gjøre det samme i Figur 24.

4. Selv om jeg nok synes det kan bli vel mye rutinemessig registrering når Askedal skriver om norsk partikkelbruk, på bekostning av forsøk på å avdekke videre grammatiske sammenhenger, så applauderer jeg hans interesse for dette feltet som jeg ut fra egen erfaring ikke vil nøle med å kalle spennende. Mine kritiske bemerkninger til artikkelen i *Norskraft* 56 må ikke ses på som et forsøk på å vise at det er jeg som er "King of the pragmatic particle". (For uinnvidde kan det opplyses at denne påskriften finnes på ei T-trøye som tilhører finske Jan Ola Östman.) Motivet mitt er av mer positiv art.

Det er uforståelig for meg at det er så få norske språkvitere som interesserer seg for studiet av forholdet mellom form og funksjon i muntlig kommunikasjon. John Ole Askedal er et unntak, men også han gjør som de fleste andre: han ignorerer det lingvistiske aspektet ved talemål som mer enn noe annet skiller talemål fra skriftmål, nemlig intonasjonen. Alle lingvister som er påvirket av den generative tradisjon, vil bevisst søke å konstruere et "totalbilde" av det området de har satt seg fore å utforske. Om en syntaktiker har talemålsstrukturer og innholdet i talte ytringer som arbeidsfelt, da kan ikke han eller hun late som om intonasjon bare er automatiske reflekser av noe som påstås å ligge i selve den syntaktisk-morfologiske formen, på et underliggende plan. Intonasjon bør tas på alvor. I det lange løp er det ikke holdbart å se bort fra intonasjonsmønstrenes lingvistiske bidrag når en sysler med dialogstudier eller med studiet av pragmatiske partikler, modalitet og talehandlingsanalyse (eller med dialektstudier, for den saks skyld) Det er ikke noe godt argument at man "ikke har øre for slikt" eller at man har ment at intonasjonens rolle er av underordnet betydning.

Tidligere kunne kanskje norske lingvister tillate seg å unnskyldte seg med at norsk intonasjon er et *terra incognita*, men dette gjelder ikke nå lenger. Ut gjennom

åttiåra har jeg skrevet ikke så rent lite om norsk intonasjon. Dette er teoretiske og deskriptive studier med vekt på relasjonene mellom fonologi og pragmatisk innhold. I kronologisk rekkefølge kan jeg nevne Fretheim 1978, 1981, 1982, 1984a, 1984b, 1984c, 1986, 1987a, 1987b, 1987c, 1988a, 1988b, 1988c). I tillegg kommer hovedoppgaven til Randi Alice Nilsen (Nilsen 1988a) og en norskspråklig utgave av ett kapittel av den som bygger på foredraget hennes på MONS-møtet høsten 1987 (Nilsen 1988b). Denne hovedoppgaven - *On Prosodically Marked Information Structure In Spoken Norwegian* - vil foreligge som et nummer av *Working Papers In Linguistics* fra Trondheim. Endelig vil jeg nevne en artikkel fra 4. nordiske prosodimøte i Middelfart i 1986 (Fretheim og Foldvik 1987), en artikkel fra 10. nordiske lingvistmøte i Bergen i 1987 (Fretheim og Nilsen 1988a), en artikkel fra MONS-møtet i Trondheim i 1987 (Fretheim og Nilsen 1988b) og et par arbeider som er under utforming i skrivende stund (Nilsen og Fretheim 1988; Fretheim og Nilsen 1988c).

Rett nok eksisterer det ennå ikke noen bredt anlagt innføringsbok i dette stoffet. Nilsen og jeg samarbeider om to forskjellige bøker om intonasjon og intonasjonsinnhold. Den ene, som det forhåpentligvis ikke drøyer så lenge før vi har et ferdig manuskript til, blir en engelskspråklig bok: *Intonation and Information*. Den andre blir skrevet på norsk, den får et klarere lærebokspreg, og tar ikke bare for seg sørøstnorsk intonasjon. Tittelen blir sannsynligvis *Norsk Intonasjon*.

Den som måtte være interessert i å lære om Trondheimsmodellen for beskrivelse av norsk intonasjon, kan henvende seg til meg og få tilsendt litteratur gratis så langt Lingvistisk institutt i Trondheim har kapasitet til å yte denne typen service.

Thorstein Fretheim
Lingvistisk institutt
Universitetet i Trondheim, AVH
7055 Dragvoll

FOTNOTER

1. I tysk er det annerledes. Den som lytter til *Derrick* , har sikkert lagt merke til at et tysk vokativ-ledd kan ha sterkere aksent enn noe annet setningselement, f.eks. *Grüss Gott, Frau HAUSSER*.
2. Den tonale senkningen er visuelt sett mye tydeligere i grunnfrekvenskurver der den fallende foteksterte stavelsen kommer etter en fokal fot. I imperativer er det også en tydelig forskjell i emotivt innhold mellom fotintern og fallende fotekstern *du* i ekstraposisjon. Når *du* i setningen *Lukk opp døra, du!* blir uttalt med avsluttende høytone, får ytringen en truende karakter. Med fall til lavtone vil det hele låte mer som et godt råd eller et bekræftende svar på et spørsmål om tillatelse.
3. Dessuten vil nok et fokalt betont høyre-dislokert adverb *da* virke mer naturlig om diskurs-antesedenten er et tidsledd enn om det er av kondisjonal art.

LITTERATURLISTE

Askedal, J.O., 1982:

On the Syntactic Representation of So-called "Existential-Presentative Sentences" in Norwegian and German. A Contrastive Analysis.

I Fretheim & Hellan (red.): *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics*. Trondheim:Tapir. 11-25.

Askedal, J.O., 1984:

On Extraposition in German and Norwegian. Towards a Contrastive Analysis.

Nordic Journal of Linguistics Vol. 7. 83-114.

Askedal, J.O., 1986:

On Ergativity in Modern Norwegian. *Nordic Journal of Linguistics* Vol. 9. 25-46.

Askedal, J.O., 1987:

On the Morphosyntactic Properties and Pragmatic Functions of Correlative Right Dislocation (Right Copying) in Modern Colloquial Norwegian.

I Lilius & Saari (red.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 6. Helsinki:Helsinki University Press.

Askedal, J.O., 1988:

Überlegungen zur Sprachtypologischen Beschreibung Norwegischer Partikelstrukturen. *Norskraft* 56. 79-113.

Fretheim, T., 1978:

When Syntax Fails to Determine Semantic Scope.

I Gårding, Bruce & Bannert (red.): *Nordic Prosody*. Lund. 5-14.

Fretheim, T., 1981a:

"Ego"-dempere og "alter"-dempere. *Maal og Minne*. 86-100.

Fretheim, T., 1981b:

Intonational Phrasing in Norwegian. *Nordic Journal of Linguistics* 4. 111-37.

Fretheim, T., 1982:

Norwegian Intonation Patterns in Discourse Perspective.

I Fretheim & Hellan (red.): *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics*. Trondheim:Tapir. 193-204.

Fretheim, T., 1983:

Norwegian *ja, jo, nei* as Tags.

I Jahr & Lorentz (red.): *Prosodi. Studier i Norsk Språkvitenskap* 2.

Novus:Oslo. 399-417.

Fretheim, T., 1984a:

What is Accent and What is Stress in East Norwegian Sentence Prosody?

University of Trondheim Working Papers in Linguistics 2. 28-63.

Fretheim, T., 1984b:

Discrete Features of East Norwegian Intonation Contours.

I Elert, Johansson & Strangert (red.): *Nordic Prosody III*. Almqvist & Wiksell:Stockholm. 67-77.

Fretheim, T., 1984c:

så - Pro-adverb eller Gradsadverb?. *Maal og Minne*. 188-212.

Fretheim, T., 1986:

Identifying tone groups in East Norwegian.

I Evensen (red.): *Nordic Research in Text Linguistics and Discourse Analysis*. Trondheim:Tapir. 137-154.

Fretheim, T., 1987a:

Pragmatics and Intonation.

I Verschueren & Bertuccelli-Papi (red.): *The Pragmatic Perspective*. Amsterdam:John Benjamins. 395-420.

Fretheim, T., 1987b:

Phonetically Low Tone - Phonologically High Tone, and Vice Versa.

Nordic Journal of Linguistics 10. 35-58.

Fretheim, T., 1987c:

The Role of Sentence Intonation in Semantic Interpretation of Norwegian Negative Declaratives. I Ü. Viks (red.): *Proceedings from the Eleventh International Congress of Phonetic Sciences*. Academy of Sciences of the Estonian S.S.R. 263-266.

Fretheim, T., 1988a:

The Two Faces of the Norwegian Inference Particle *da*.

I *University of Trondheim Working Papers in Linguistics* 6.153-162.

Fretheim, T., 1988b:

'Broad Focus' and 'Narrow Focus' in Norwegian Intonation.

Upublisert artikkel, Universitetet i Trondheim. 53 sider.

Fretheim, T., 1988c:

Intonational Phrasing and Syntactic Focus Domains.

I *University of Trondheim Working Papers in Linguistics* 6. 125-152.

(Trykkes i Verschueren (red.): *Levels of Linguistic Adaptation*. Amsterdam:John Benjamins.)

Fretheim, T. og Foldvik, A.K., 1987:

Accentuation and semantic specificness.

I Gregersen & Basbøll (red.): *Nordic Prosody IV*. Odense:Odense University Press. 51-60.

Fretheim, T. og Nilsen, R.A., 1988a:

Intonational Properties of Norwegian Pro-VP Sentences.

I *University of Trondheim Working Papers in Linguistics* 6. 163-178.

(Trykkes i Rosén (red.): *Papers from the Tenth Scandinavian Conference of Linguistics.*)

Fretheim, T. og Nilsen, R.A., 1988b:

Alternativspørsmål : Opp som en Løve, Ned som en Skinnfell. Foredrag på MONS-møtet, Trondheim, 1987.

(Trykkes i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* , 1988)

Fretheim, T. og Nilsen, R.A., 1988c:

Romsdal Intonation : Where East Norwegian and West Norwegian Pitch Contours Meet. Foredrag på 11. nordiske lingvistmøte, Joensuu, august 1988.

Gussenhoven, C., 1984:

On the Grammar and Semantics of Sentence Accents. Dordrecht:Foris.

Nilsen, R.A. , 1988a:

On Prosodically Marked Information Structure in Spoken Norwegian.

Upublisert hovedoppgave, Lingvistisk institutt, Universitetet i Trondheim.

111 sider.

Nilsen, R. A., 1988b:

Pragmatiske Krav til Betoning av Verb i Norske Ytringer. Foredrag på MONS-møtet, Trondheim, 1987. (Trykkes i *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1988.)

Nilsen, R.A. og Fretheim, T., 1988:

Sentence and Non-Sentence Intonation.

Upublisert artikkel, Universitetet i Trondheim.

Helge Lødrup:

NOE OM AV-LEDD I PASSIVER

0. Et klassisk problem i generative beskrivelser av engelsk passiv representerer by-leddet. (Se f.eks. Marantz 1984: 4.1.1.2, Jaeggli 1986:599-605.) by-leddet kan ha ulike semantiske roller, avhengig av verbalet i setningen. Jf.

- 1 John was pushed by Mary (agentiv)
- 2 John was feared by Mary (perseptiv)
- 3 Money is needed by the church (benefaktiv)

Å sette dette i sammenheng med det vanlige innholdet i by virker lite nærliggende. Det ser da også ut til være vanlig å behandle by i passiver som en grammatisk markør uten ordinært innhold¹.

I analysen av norsk passiv i Dyvik 1980a:9.3 er av ikke en grammatisk markør. Dyvik foreslår at av-leddet selv uttrykker sin semantiske relasjon til verbet ved hjelp av preposisjonen. (Se også Dyvik 1980b om gammelnorsk.) Men han diskuterer ikke dette forslaget nærmere, og jeg vil forfølge det her.

1. Dyvik 1980b peker på at det generelle innholdet i gammelnorsk af kan beskrives som 'source', 'origin' (side 96,

¹ Alternativt er det naturligvis mulig å se by som flertydig, og utstyre den med en passende betydning for bruken i passiver.

note 5). Det samme gjelder moderne norsk av. Dette dekker de fleste bruksmåtene², f.eks.

- 4 Jeg gikk av toget
- 5 Jeg tok duken av bordet
- 6 Jeg kjente lukten av fisk
- 7 Jeg laget skåler av leiren
- 8 Jeg fikk/kjøpte/lånte en bok av Per
- 9 Jeg så et skuespill av Ibsen
- 10 Jeg ble stolt av landet mitt av å lese historie

Den viktigste bruksmåten som ikke kan avledes av "opphav", er markeringen av objekter i nominaliseringer, som i oppdagelsen av Amerika.

Hvis av ikke er en grammatisk markør i passive setninger, må man anta at den har sitt vanlige innhold, altså "opphav". Likevel tolkes f.eks. av-leddet i 11 entydig som agentivt:

11 Fuglen ble spist av katten

Grunnen til det er at det enkelte passive verbet angir den semantiske rollen til sitt logiske subjekt, f.eks. tar spist et logisk subjekt med rollen agentiv. I 11 uttrykker av-leddet i seg selv innholdet "opphav", som inkluderer, men er videre enn agentiv. Men den leksikalske angivelsen av rollen til det logiske subjektet gjør at leddet entydig tolkes som agentivt³. (Se Dyvik 1980a:310.)

² En bruksmåte som er interessant og problematisk i forbindelse med passiv, finnes i setninger som Jeg lar meg ikke stoppe av hindringer. Herslund 1982:81 omtaler dette som "passive with no passive morphology".

³ Dette kan uttrykkes på flere måter. En mulighet kunne være å angi det gjennom en spesiell lesning av av. Jeg antar i stedet, som Marantz 1984:2.1, at det er markert i verbets argumentstruktur at en argumentplass kan fylles av et adverbialt ledd.

"Opphav" er en sentral kategori i teorien om semantiske roller. Ut fra en lokalistisk oppfatning er f.eks. agentiv og instrumental roller for verbalhandlingens opphav. Derimot er f.eks. benefaktiv og objektiv roller for mål eller tilstand, som kan slås sammen til "sted". (Se f.eks. J.M. Anderson 1977:115-16, Dyvik 1980a:93-94.)

Hvis det er riktig at av i passive setninger har sitt vanlige innhold "opphav", tilsier det at det bare er verb som i aktiv tar et subjekt med en opphavsrolle, som tillater passiv med av-ledd. Denne hypotesen, la oss kalle den H, vil jeg nå undersøke nærmere. Jeg ser da bort fra intransitive verb, ettersom de generelt virker lite akseptable med av-ledd i passiv.

2. Klare tilfelle av opphavsroller er volitiv, agentiv, instrumental. Fininndelingen spiller ingen rolle, det er klart at verb som tar et subjekt med en av disse rollene, tillater passiv med av-ledd. Jf.

- 12 Brevet ble skrevet av Per
- 13 Anlegget styres av en datamaskin
- 14 Per ble truffet av en kule

Objektiv er en stedrolle. Verb med objektivt subjekt, f.eks. koste, bety, passe, tilfalle kan ikke passiviseres. (Se S.R. Anderson 1977, Lødrup 1987a.) Et unntak fra denne regelen er romme. Og i tråd med hypotesen H kan det vanskelig ha av-ledd i passiv:

- 15 ?10 liter rommes av karet (fra Hovdhaugen 1977:35)

Nok en stedrolle er benefaktiv. Verb med benefaktivt subjekt

som ha, få, behøve, trenge, kan passiveres⁴. I tråd med hypotesen H kan de ikke ha av-ledd i passiv:

- 16 Karburatorer has på lager *av A/S Norflopp
- 17 Karburatorer fås hos A/S Norflopp *av de som trenger det
- 18 Karburatorer behøves/trengs ikke *av Per

eie og inneha representerer unntak her (hvis de tar benefaktivt subjekt), jf. Huset eies av staten.

Verb med perseptivt subjekt er mer problematiske. De kan passiveres, og kan fritt ta av-ledd:

- 19 Opptrinnet ble sett av mange forbipasserende
- 20 Per er den typen som blir likt av alle

Verb som gjerne regnes som perseptive, er f.eks.:

- 21 sørge, angre, frykte, hate, like, tro, vite, skjønne, synes, se, høre, føle, oppleve, erfare, drømme, savne

Det er intuitivt klart at perseptiv er en stedrolle. (Se f.eks. Dyvik 1980a:94.) Kan det da i tillegg være en opphavsrolle? Opphav og sted er gjensidig utelukkende f.eks. i Dyvik 1980a:94 (og implisitt i Lødrup 1987b). Alternativt kunne man si at subjektet for f.eks. like både er et "sted" hvor det å like foregår, og opphav til det å like. Dette er standpunktet i J.M. Anderson 1977, som klassifiserer perseptiv som både sted- og opphavsrolle. (I Andersons terminologi er perseptive verb både ergative og lokative. Se J.M. Anderson 1977:44-45, 115-16.)

Ut fra en slik oppfatning er det altså mulig å si at persep-

⁴ Disse verbene kan bare ha s-passiv. Det ser ut til å gjelde generelt at verb med benefaktivt subjekt ikke har passive partisipper. (Mulige unntak er eid, arvet.)

tiv er en opphavsrolle, og perseptive verb oppfører seg da slik hypotesen H forutsier.

Det finnes for øvrig i alle fall en annen konstruksjon hvor av brukes ved et logisk subjekt til et perseptivt predikat, jf.

22 Dette var dumt/snilt av deg

(En omtale av denne konstruksjonen finnes i Faarlund 1976.)

Det hypotesen H forutsier, ser altså ut til stort sett å være riktig.

3. Også i adjektiviske passiver kan et logisk subjekt realiseres i et av-ledd. Jf.

23 Osten er uberørt av menneskehender

24 Forlatt av alle satt Per og gråt

I 25-26 er det likevel ikke mulig med av ved det som i en viss forstand er logisk subjekt:

25 Kari er svært forundret over/*av strømprisene

26 Kari er svært interessert i/*av strømprisene

25-26 inneholder passivlignende adjektiver av verbene forundre, interessere, som har perseptivt objekt. Slike adjektiver markerer vanligvis sitt logiske subjekt med en annen preposisjon enn av, gjerne over. (Enkelte adjektiver tar likevel av, jf. opptatt av strømprisene.)

Grunnen til dette må være at innholdet i av står i veien. Verb som forundre, interessere kan ikke ta agentivt subjekt, som i 27, subjektet kan bare være objektivt, som i 28:

27 *Per forundrer/interesserer Kari ved å danse naken

28 Strømprisene forundrer/interesserer Kari

Slike verb har derfor ikke noen verbal passiv. Til tross for dette har de passivlignende adjektiver. Ettersom det logiske subjektet ikke har en opphavsrolle, realiseres det med en annen preposisjon enn av.

Forholdene er noe mer komplisert ved verb som overraske, irritere, som også har perseptivt objekt. Det som er av interesse her, er at også de kan ha passivlignende adjektiver med en annen preposisjon enn av, gjerne over:

29 Kari var svært overrasket/irritert over Pers mangel på dannelse

Verb som overraske, irritere kan ta agentivt subjekt, som i 30, eller objektivt subjekt, som i 31.

30 Per overrasket/irriterte Kari ved å rope bø

31 Pers mangel på dannelse overrasket/irriterte Kari

Pers mangel på dannelse må forstås som objektivt både i 29 og 31. Igjen er det altså et logisk subjekt som ikke har en opphavsrolle, som realiseres med en annen preposisjon enn av.

4. Lorentz 1979:8.2 og Faarlund 1980:2.8.1 tar opp statusen til av-leddet spesielt i sine beskrivelser av norsk passiv. De peker på at av-ledd ikke er spesielt knyttet til passiver, ettersom det er av-ledd også i aktive uttrykk som få noe av noen. Dette følger av seg selv når man regner med at av er brukt med sitt vanlige innhold.

Lorentz og Faarlund peker videre på at av-leddene har syntak-

tiske og semantiske egenskaper som ordinære adverbialer⁵. Også dette følger av seg selv ut fra et forslag i Dyvik 1980a. Dyvik 1980a:7.2 foreslår at et ledd er adverbialt (Dyviks term er modifierende) hvis det selv uttrykker sin semantiske relasjon til konteksten. av-ledd kan da ikke være annet enn adverbiale.

⁵ Et argument for at av-ledd er ordinære adverbialer, som jeg aldri har sett på trykk, er muligheten for sideordning med andre adverbialer, som i dette autentiske eksempelet:
(uakkusativhypotesen) er utviklet av Perlmutter og i GB

LITTERATUR

- Anderson, J.M. 1977 On case grammar. London.
- Anderson, S.R. 1977 Comments on the paper by Wasow. I P.W. Culicover et al (red): Formal syntax. New York.
- Dyvik, H.J.J. 1980a Grammatikk og empiri. Bergen.
- Dyvik, H.J.J. 1980b Har gammelnorsk passiv? I E. Hovdhaugen (red) The Nordic Languages and Modern Linguistics. Oslo.
- Faarlund, J.T. 1976 Sentential subject and adjectival predicate in Norwegian. Norsk tidsskrift for sprogvidenskap 30.
- Faarlund, J.T. 1980 Norsk syntaks i funksjonelt perspektiv. Oslo.
- Herslund, M. 1982 Ergative substructures in "objective" languages? I T. Fretheim og L. Hellan (red) Papers from the sixth Scandinavian conference of linguistics. Trondheim.
- Hovdhaugen, E. 1977 Om og omkring passiv i norsk. I T. Fretheim (red) Sentrale problemer i norsk syntaks. Oslo.
- Jaeggli, O. 1986 Passive. Linguistic Inquiry 17.
- Lorentz, O. 1979 Norsk setningsform. Oslo.
- Lødrup, H. 1987a Uakkusativhypotesen og norsk syntaks. Norskrift 54.
- Lødrup, H. 1987b Nomina agentis i leksikalsk grammatikk. Norskrift 54.
- Marantz, A.P. 1984 On the nature of grammatical relations. Cambridge, Mass.

